

KORUPCIJAS NOVĒRŠANAS UN APKAROŠANAS BIROJS

Pretkorupcijas mācību stunda skolēniem

Metodiskais līdzeklis skolotājam

Rīga 2013

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads.....	3
1.§ Kas ir korupcija?.....	4
2.§ Kā korupcija rodas?	8
3.§ Kādas ir korupcijas sekas?.....	15
4. § Kā izpaužas korupcija?	19
5. § Kā novērst korupciju un kas ir KNAB?.....	22
6. § Kā iespējams novērtēt korupcijas izplatību?	25
7. § Kāda ir indivīda (skolēna) loma korupcijas izskaušanā?.....	29
Tests skolēniem: cik godprātīgi esam?	30
Skolēnu zināšanu pārbaude	33
Laika plānojuma paraugs.....	36
Terminu vārdnīca.....	38
KNAB kontaktinformācija	39

IEVADS

Jūsu rokās ir nonācis Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja (KNAB) veidots metodiskais līdzeklis skolotājiem. Lai gan tas galvenokārt paredzēts vidējās izglītības iestāžu skolēnu izglītošanai, tas var noderēt arī pedagogam, kurš par pretkorupcijas un ētikas jautājumiem runā pamatskolā. Lai pretkorupcijas tēmu saistošākā veidā varētu pasniegt skolēniem, metodiskajam līdzeklim papildus ir pievienota arī prezentācija (*power point* formātā), kas ietver gan teoriju un piemērus, gan arī vizuālo informāciju – attēlus un video.

Pretkorupcijas jautājumu iekļaušana politikas un tiesību, sociālo zinību, ekonomikas, kulturoloģijas, ētikas vai audzināšanas stundās ir ārkārtīgi nozīmīga, jo korupcija ir viena no lielākajām problēmām, kas kavē valsts attīstību un ietekmē ikvienu iedzīvotāju. Korupcijas nodarīto kaitējumu ir grūti precīzi izmērīt, jo tas ir gan ekonomisks un politisks, gan morāls. Pretkorupcijas mācību stundas mērķis ir veicināt jauniešiem izpratni par korupcijas negatīvajām sekām un kaitējumu sabiedrībai un demokrātijai, kā arī rosināt jauniešu vidū diskusiju par labu pārvaldību, godprātību un citām sabiedrības vērtībām.

Ministru kabineta 2013.gada 21.maija noteikumu Nr.281 „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem” 19.pielikumā, kas nosaka vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standartu mācību priekšmetā „Politika un tiesības”, kā viena no pamatprasībām priekšmeta apguvei minēta arī izpratne par korupciju: „izprast un apzināties korupcijas jēgu un tās nodarītā kaitējuma nozīmi sabiedrībā.”¹

Izglītības likuma 51.panta pirmās daļas 2.punkts nosaka, ka pedagoga pienākums ir „veidot izglītojamā attieksmi pret sevi, citiem, darbu, dabu, kultūru, sabiedrību un valsti, audzināt krietnus, godprātīgus, atbildīgus cilvēkus — Latvijas patriotus.”² Korupcija ir cieši saistīta ar cilvēka uzvedību, kas balstās uz ētikas vērtībām. Iekļaujot ētikas un audzināšanas stundās tematu par godprātību, krietnumu un taisnīgumu, iespējams veicināt diskusiju par cilvēka rīcību dažādās dzīves situācijās, tai skaitā, saskaroties ar korupciju.

Metodiskajā līdzeklī var meklēt atbildes uz septiņiem būtiskiem jautājumiem: kas ir korupcija, kādi ir tās cēloņi un sekas, kā novērst korupciju un kas ir KNAB, kā korupcija izpaužas un kā to var izmērīt, un kāda ir katra indivīda loma korupcijas izskaušanā. Metodiskajā līdzeklī ir iekļauti piemēri (gan teorētiski, gan reāli piemēri no KNAB pieredzes), jautājumi diskusijai, uzdevumi, godprātības tests skolēniem un jautājumi skolēnu zināšanu pārbaudei. Lai atvieglotu skolotāja darbu, metodiskajam līdzeklim pievienots laika plānojuma paraugs mācību vielas apguvei divās mācību stundās.

¹ Ministru kabineta noteikumi Nr.281 „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem”. Spēkā no 2013.gada 6.jūnija. Pieejami: <http://likumi.lv/doc.php?id=257229>

² Izglītības likums. Spēkā no 1999.gada 1.jūnija. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50759>

1.Š KAS IR KORUPCIJA?

Korupcijas skaidrošanai mēdz izmantot dažādas definīcijas. Sociālajās zinātnēs plaši izmanto Kolina Nīla (*Colin Nye*) korupcijas definīciju: „Korupcija ir uzvedība, kas novirzās no publiskās lomas (vēlētās vai nozīmētās) formālajiem pienākumiem, lai gūtu privātu (personīgu, ģimenes vai kliķes) labumu bagātības pieauguma vai statusa paaugstināšanas formā”. Sociologi skaidro, ka korupcija ir varas pārstāvju atteikšanās no standartizētas (noteiktas) rīcības, lai iegūtu nelikumīgu personīgo labumu. Viens no precīzākajiem ir Eiropas Padomes skaidrojums: korupcija ir kukuļošana un jebkura cita to personu rīcība, kam uzticēta atbildība valsts vai privātajā sektorā un kuras pārkāpj savus pienākumus, kas izriet no viņu valsts amatpersonas, privāti nodarbinātās personas, neatkarīga uzņēmēja statusa vai citām līdzīga veida attiecībām un kas ir vērsta uz nepelnītu priekšrocību iegūšanu sev vai citiem.

No Eiropas Padomes definīcijas izriet, ka korupcija pastāv kā valsts, tā arī privātajā sektorā. Valsts sektorā ar korupciju saprot kukuļošana vai jebkuru citu valsts amatpersonas rīcību, kas vērsta uz to, lai, izmantojot dienesta stāvokli, savas pilnvaras vai pārsniedzot tās, iegūtu nepelnītu labumu sev vai citām personām. Skaidrojot korupciju valsts sektorā, svarīgi atcerēties trīs pazīmes: (1) valsts amatpersona, (2) dienesta stāvokļa un pilnvaru izmantošana un pārsniegšana, kā arī (3) nepelnīts labums. Korupciju valsts sektorā novērš un apkaro Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB).

Kukuļošana un citas ar korupciju saistītas darbības ir krimināli sodāma rīcība. Par koruptīvām darbībām gan valsts amatpersonām, gan valsts un pašvaldības iestāžu darbiniekiem un privātpersonām Krimināllikumā ir paredzēta kriminālatbildība.

Valsts amatpersonas pieņem būtiskus lēmumus un pārvalda valsts budžeta līdzekļus, kas veidojas arī no iedzīvotāju iemaksām jeb nodokļiem. Valsts amatpersonām ir deleģēta jeb uzticēta vara, kas tām jāizmanto godprātīgi un sabiedrības interesēs, vairojot katra iedzīvotāja labumu. Valsts amatpersonas par savu darbu saņem atalgojumu no valsts finanšu līdzekļiem, tāpēc amatpersona par pienākumu pildīšanu nedrīkst prasīt papildu samaksu no citām personām. Ja negodprātīga amatpersona pieprasa nelikumīgu samaksu par kādu pakalpojumu, tad tā vēlas iegūt sev nepelnītu labumu. Amatpersonām ir šāda iespēja, jo tām ir uzticēta vara – tās var izdot administratīvos aktus, kā arī veikt uzraudzības, kontroles, izziņas vai sodīšanas funkcijas, kā arī tām ir iespēja rīkoties ar valsts vai pašvaldības mantu, tai skaitā finanšu līdzekļiem. Piemēram, ceļu policista pienākums ir

Jēdziens „korupcija” radies no latīņu vārdiem

“correi” – vairāki dalībnieki

“rumpere”- lauzt, sabojāt, pārkāpt, atcelt

Korupcija - kukuļošana un jebkura cita to personu rīcība, kam uzticēta atbildība valsts vai privātajā sektorā un kuras pārkāpj savus pienākumus, kas izriet no viņu valsts amatpersonas, privāti nodarbinātās personas, neatkarīga uzņēmēja statusa vai citām līdzīga veida attiecībām un kas ir vērsta uz nepelnītu priekšrocību iegūšanu sev vai citiem.

Valsts amatpersonas – valsts un pašvaldību sektora darbinieki, kuriem ir tiesības izdot administratīvos aktus, kā arī veikt uzraudzības, kontroles, izziņas vai sodīšanas funkcijas, vai tiesības rīkoties ar valsts vai pašvaldība mantu, tai skaitā finanšu līdzekļiem.

Kas ir valsts amatpersonas?

- ✓ skolas direktors
- ✓ deputāts
- ✓ policists
- ✓ robežsargs
- ✓ ministrijas ierēdnis
- ✓ Pārtikas veterinārā u.c. dienestu darbinieks
- ✓ u.c. valsts un pašvaldības sektorā strādājošie

uzraudzīt ceļu satiksmes drošību, tādējādi nodrošinot ikviena satiksmes dalībnieka drošību. Policists veic arī kontroles un sodīšanas funkciju, jo viņam ir tiesības piemērot autovadītājam sodu par pārkāpumu. Tā kā policistam ir šādas pilnvaras, viņa darbībā pastāv korupcijas risks, taču tas nenozīmē, kas policists kļūs korumpēts.

No KNAB pieredzes:

2008. gada oktobrī KNAB rosināja Ģenerālprokuratūru saukt pie kriminālatbildības trīs Rīgas domes Pilsētas attīstības departamenta amatpersonas un četras privātpersonas. Kā liecina pierādījumi lietā, divas Rīgas domes amatpersonas, kā starpnieku izmantojot trešo Rīgas domes amatpersonu, no vairākiem nekustamo īpašumu projektu attīstītājiem, visticamāk, pieprasīja naudu – kukuļus par labvēlīgu lēmumu pieņemšanu saistībā ar plānotajām būvniecības iecerēm Rīgā. Saskaņā ar lietas materiāliem vienā no epizodēm amatpersonas pieprasīja miljons eiro lielu kukuli un daļu no tā saņēma, lai mainītu zemes gabala izmantošanas mērķi.

Šāda prettiesiska rīcība ne tikai grauj uzticību pašvaldības iestādēm un tās lēmumu godprātībai, bet var ietekmēt ikvienu pilsētas iedzīvotāju un viesi, jo zemes gabala mērķa maiņa ietekmē pilsētas plānojumu un infrastruktūru. Piemēram, jauna debesskrāpja celtniecība ietekmē kultūrvēsturisko ainavu vai ierobežo cilvēku rekreācijas jeb atpūtas un sportošanas iespējas, ja tiek apbūvēta zaļā zona vai parks. Turklāt, neatklājot šo koruptīvo darbību, valsts amatpersona savu negodprātību varētu izmantot un turpināt izspiest kukuļus arī no citām personām.

Rīgas apgabaltiesa 2011. gada martā vienai no Rīgas domes amatpersonām piesprieda astoņu gadu cietumsodu un mantas konfiskāciju, otrai – sešu gadu brīvības atņemšanu un mantas konfiskāciju, bet trešajai – trīs gadu cietumsodu. Uzņēmējai, kura deva daļu no pieprasītā miljons eiro lielā kukulā, tiesa nepiemēroja cietumsodu, bet piesprieda naudas sodu 200 minimālo mēnešalgu jeb 40 000 latu (56 915 eiro) apmērā. Izskatot lietu apelācijas kārtībā, 2012.gada 1.novembrī Augstākā tiesa uzņēmējai iepriekš noteiktā naudassoda vietā piesprieda divu gadu cietumsodu, bet Rīgas domes amatpersonām sodu mīkstināja, trīs gadu cietumsodu aizstājot ar brīvības atņemšanu uz laiku, kuru persona jau bija pavadījusi apcietinājumā, - viens gads astoņi mēneši un 25 dienas, otrai amatpersonai – no astoņiem gadiem līdz sešiem gadiem un sešiem mēnešiem ar mantas konfiskāciju, bet trešajai amatpersonai no sešiem gadiem līdz pieciem gadiem ar mantas konfiskāciju. Spriedums tika pārsūdzēts kasācijas kārtībā un vēlāk Augstākās tiesas senāts lietu nodeva otrreizējai izskatīšanai zemākas instances tiesā.

Privātajā sektorā korupciju sauc par komerciālo uzpirkšanu. Piemēram, apdrošināšanas speciālistam, kurš ieradies pie apdrošinājuma ņēmēja, lai konstatētu ceļu satiksmes negadījumā iesaistītas automašīnas bojājumus, automašīnas īpašnieks samaksā kukuli, lai apdrošināšanas firmas pārstāvis dokumentos atspoguļotu, ka automašīnas bojājumi ir daudz lielāki, nekā realitātē. Krāpšanās rezultātā apdrošinātā persona no apdrošināšanas kompānijas saņem lielāku atlīdzību nekā ir faktiskie zaudējumi, taču apdrošināšanas kompānijas darbinieks, izmantojot sev piešķirtās tiesības, ir rīkojies negodprātīgi un pretlikumīgi – pieņēmis kukuli par dokumentu sagrozīšanu, tādējādi radot zaudējumus uzņēmumam.

Kukula priekšmets var būt jebkuri materiāli vai citāda veida labumi: nauda, vērtspapīri, pārtikas produkti, rūpniecības

Pēc priekšmeta ir vismaz trīs veidu kukuli:

- ✓ nauda un vērtspapīri
- ✓ priekšmeti, kuriem ir materiāla vērtība
- ✓ dažāda rakstura labumi un pakalpojumi

preces, dažāda rakstura pakalpojumi, tiesības uz mantu, noguldījumi uz kukuļņēmēja vārda, fiktīva pirkšanas pārdošanas vai dāvinājuma līguma noslēgšana, nepamatota prēmiju vai pabalstu izmaksāšana, tīša paspēlēšana azartspēlēs kukuļņēmēja labā, dāvana kukuļņēmēja ģimenes locekļiem, tuviniekiem un draugiem, iesaistīšana izdevīgā darbā, kā arī citi pakalpojumi.³ Kukulis var būt arī nemateriālas vērtības, piemēram, žurnālists, kurš tiek sodīts par kādu pārkāpumu, apmaiņā pret to, lai amatpersona viņu nesodītu, piedāvā pašas amatpersonas vai tās pārstāvētās iestādes pozitīvu atspoguļojumu savā laikrakstā.

Saimnieciskajā jeb komercdarbības jomā par kukuļošanas priekšmetu var būt preču pārdošana par pazeminātām cenām kukuļņēmēja interesēs, preču uzpirkšana par pazeminātām cenām kukuļņēmēja interesēs, preču uzpirkšana par paaugstinātām cenām uz valsts rēķina, naudas līdzekļu noguldīšana komercbankās par paaugstinātiem procentiem, prettiesiska valsts daļas samazināšana kopuzņēmumos, nodokļa nelikumīga samazināšana un citi pakalpojumi.⁴

No KNAB pieredzes:

Lai policijas izmeklētājs neveiktu savus profesionālos pienākumus, tas ir, nevāktu pilnīgus, vispusīgus un objektīvus pierādījumus un neizvērtētu, vai ir pietiekams pamats kriminālprocesa atstāšanai bez virzības, aizdomās turamais no izmeklētāja par nesamērīgi augstu cenu nopirka vecu automašīnu. Tā kā automašīnas tirgus vērtība bija krietni zemāka, izmeklētājs bija ieguvējs un pieņēma lēmumu izbeigt kriminālprocesu. Šis darījums ir uzskatāms par kukuļošanu, jo izmeklētājs iesaistījās neatļautā mantiskā darījumā ar personu, attiecībā uz kuru viņam kā valsts amatpersonai bija jāpieņem lēmums. Rezultātā aizdomās turētais nesaņēma sodu, bet negodprātīgais izmeklētājs pieņēma prettiesisku lēmumu un grāva tiesiskumu.

Pētnieki korupciju mēdz iedalīt dažādi. Visbiežāk nošķir *administratīvo jeb birokrātisko korupciju* un *politisko korupciju*.

Administratīvā jeb birokrātiskā korupcija notiek likumu piemērošanas stadijā tādās institūcijās kā policija, muiža, licenču, atļauju un citu dokumentu izsniegšanas vai nodokļu iekasēšanas institūcijās un situācijās, kad negodīgas valsts amatpersonas rīkojas pretlikumīgi un gūst privātu labumu. Visbiežāk administratīvā korupcija izpaužas kā amatpersonu piekukuļošana, lai apietu vai pārkāptu noteikumus. Korupcija administratīvajā līmenī var rasties ne tikai no iedzīvotāju vēlmes apiet noteikumus, dodot kukuļus un saņemot labvēlīgus lēmumus, kukuļi var tikt arī izspiesti no

Administratīvā korupcija – likumu, normu vai noteikumu apzināti izkropļota piemērošana, nodrošinot priekšrocības juridiskām vai fiziskām personām apmaiņā pret nelikumīgiem un slēptiem labumiem valsts amatpersonu personīgām vajadzībām (*Pasaules bankas definīcija*)

Valsts sagrābšana – atsevišķu personu vai ekonomisko grupējumu darbības, kas ir vērstas uz normatīvo aktu un citu lēmumu pieņemšanas procesa ietekmēšanu, ar mērķi gūt personīgu labumu sev vai noteiktai personu grupai (*Pasaules bankas definīcija*)

³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnums 1993.g.21.06. lēmums Nr.7 „Par tiesu praksi kukuļošanas lietās” 6.punktā

⁴ LR AT Plēnuma lēmuma krājums 1990.-1995.,Rīga,1995.,162.lpp.

iedzīvotājiem, ja amatpersonas vēlas gūt sev nepelnītu labumu. Tāpat arī valsts finanšu līdzekļu savtīga izmantošana (piemaksas, dārgi komandējumi un automašīnas) būs administratīvā korupcija.

Piemērs

SIA X ir nolēmusi uzsākt ēdināšanas pakalpojumu sniegšanu, atverot kafejnīcu. Lai to varētu izdarīt, kafejnīcas telpām ir jāatbilst noteikumiem, lai tur varētu tikt uzsākta ēdienu pagatavošana un viesu apkalpošana. SIA X nav ievērotas likumā noteiktās prasības, tai skaitā nav paredzētas labierīcības kafejnīcas apmeklētājiem. Firms īpašnieks nevēlas novērst trūkumus, jo tuvojas tūrisma sezona un kafejnīca ir jāatver nekavējoties. Viņš nolemj piekukuļot licences izsniedzēju, samaksājot viņam kukuli 500 eiro apmērā, un saņemt licenci, pārkāpjot noteikto kārtību. Ja amatpersona, kura izdod licences, pieņemtu kukuli un izsniegtu licenci, kaut gan telpas neatbilst likumos noteiktajām prasībām, tā būtu administratīvā korupcija, jo uzņēmējs būtu piekukuļojis amatpersonu ar mērķi neievērot noteikumus.

Politiskā korupcija jeb „valsts sagrābšana” tiek saprasta kā augstāko valsts amatpersonu rīcība, pieņemot likumus vai izstrādājot un ieviešot politiku savās privātajās interesēs, proti, lai noturētos pie varas, vairotu bagātību vai palielinātu ietekmi. Valsts sagrābšana ir atsevišķu personu vai ekonomisko grupējumu darbības, kas ir vērstas uz normatīvo aktu un citu lēmumu pieņemšanas procesa ietekmēšanu ar mērķi gūt personīgu labumu. Piemēram, negodīgs deputāts virza nobalsošanai vai balso par kādu tiesību aktu savās nevis sabiedrības interesēs; tiesnesis lemj par labu kādam, kurš viņam ir samaksājis, nevis objektīvi un saskaņā ar likumu, pierādījumiem un godprātību; politiskās partijas apzināti rīkojas šaura personu loka interesēs, kuri ir ziedojuši partiju darbībai.

No KNAB pieredzes:

2005.gadā kādam Jūrmalas domes deputātam tika nodots kukulis 20 tūkstošu eiro apmērā, mēģinot panākt kukuļdevējiem vēlamu rezultātu pilsētas mēra vēlēšanās. Sabiedrībā plašu rezonansi izraisīja krimināllietas materiālos iekļauto telefonsarunu atšifrējumi, ko medijiem izplatīja viens no apsūdzētajiem. Telefonsarunas atklāja politisko lēmumu tapšanas „netīro procesu”, turklāt plašsaziņas līdzekļos lieta tika nodēvēta par Jūrmalgeitu. 2007. gadā Zemgales apgabaltiesa bijušajam Jūrmalas pilsētas mēram un uzņēmējam par kukuļdošanu grupā piesprieda piecu gadu brīvības atņemšanu un mantas konfiskāciju. Augstākās tiesas Senāts spriedumu atstāja negrozītu.

Iespējamie jautājumi diskusijai

- Kādi varētu būt valsts amatpersonu rīcības motīvi tām uzticēto varu izmantot pretlikumīgi?
- Kādas var būt sekas korupcijai, ja iereibis autovadītājs „uzpērk” policistu un turpina vadīt automašīnu?

2.§ KĀ KORUPCIJA RODAS?

Lai atrastu zāles pret kādu slimību, ir svarīgi zināt tās izraisītājus, tāpat, lai ierobežotu korupcijas izplatību un ieviestu efektīvus pretdarbības mehānismus, ir nepieciešams apzināt cēloņus. Korupcijas rašanās pamatā ir vairāki cēloņi, kas savā starpā mijiedarbojas un rada apstākļus, kas labvēlīgi korupcijas izplatībai. Korupcijas cēloņus var iedalīt *vispārējos cēloņos*, kas skaidro korupcijas kā parādības rašanos, un *individuālajos cēloņos*, kas skaidro indivīda tendenci uz koruptīvu darbību.

Vispārējie korupcijas rašanās cēloņi:

- 1) Ierobežojumi, pienākumi un procedūras jeb birokrātijas radītie cēloņi. Lai gan dažādi ierobežojumi tiesību aktos ir domāti, lai uzlabotu pakalpojumu kvalitāti un sabiedrības labklājību, ne reti tieši atļauju, licenču, sertifikātu nepieciešamība rada korupciju. Jo vairāk ierobežojumu, sarežģītākas un darbietilpīgākas procedūras, lai persona saņemtu sev nepieciešamo pakalpojumu, jo garāks birokrātiskais ceļš gan iedzīvotājiem, gan uzņēmējiem ir ejams līdz mērķa sasniegšanai un jo vairāk šķēršļi ir jāpārvar. Dažkārt korumpētas amatpersonas tieši izvirza papildu birokrātiskās prasības, tādējādi veicinot kukuļdošanu. Ja indivīdam birokrātiskais slogs ir pārmērīgi liels izaicinājums, var rasties vēlme ierobežojumus apiet un nepieciešamās atļaujas iegūt negodīgā veidā – samaksājot kukuli atbildīgajai amatpersonai. Jo vairāk dažādu ierobežojumu un procedūru, jo lielāka iespējamība, ka korupcija pieaugs. Līdzīgi nodokļu jomā – jo vairāk dažādu speciālo nodokļu un amatpersonām ir relatīvi liela rīcības brīvība šos nodokļus piemērot vai nē, jo auglīgāka augsne korupcijai. No otras puses, ja noteikumi nepastāvētu vispār, valdītu haoss un visatļautība. Piemēram, Ķīnas ogļraktuvēs bieži notiek negadījumi, kuros iet bojā cilvēki, jo trūkst noteikumu raktuvju darbam, valda korupcija un darbs nav efektīvs. Lielākā daļa negadījumu notiek, jo kompāniju vadītāji izvēlas neievērot pat minimālas drošības prasības, lai gūtu pēc iespējas ātrāku peļņu. Ķīnā negadījumos ogļraktuvēs pēc oficiālajiem datiem ik gadu iet bojā aptuveni divi tūkstoši cilvēku, taču oficiālais skaits ir vēl lielāks, jo raktuvju īpašnieki par negadījumiem vairās ziņot, apzinoties, ka viņiem tiks piemēroti sodi par drošības noteikumu neievērošanu.
- 2) Nepilnības tiesību aktos. Izstrādājot likumus, Ministru kabineta noteikumus un citus normatīvos aktus, likumdevējs nevar paredzēt, kādas problēmas var rasties normu praktiskajā piemērošanā, un vai netiks atrasti veidi, kā likumu apiet – atrodot tajā neatrunātas darbības jeb likumu „caurumus”. Izstrādājot grozījumus un jaunus normatīvus, nepilnības ar laiku ir iespējams novērst, diemžēl vienmēr atradīsies savtīgas personas, kuras izmanto tiesību aktu nepilnības savā labā.
- 3) Sabiedrības un personīgo interešu sadursme. Valsts amatpersonām galvenais pienākums ir pildīt savus darba pienākumus visas sabiedrības labā un interesēs. Tas nozīmē – rūpēties par iedzīvotāju labklājību, valstiskām interesēm un vairojot kopīgo

labumu. Tomēr katra valsts amatpersona ir indivīds, kuram ir instinktīvs reflekss rūpēties par savu un savas ģimenes drošību un labklājību. Valsts amatpersonām ir arī sava personiskā dzīve un vajadzības, kas ir jānodrošina. Svarīgi zināt un atcerēties, ka valsts amatpersonai, realizējot amata pilnvaras, nedrīkst būt savas intereses.⁵ Sabiedrības un personisko interešu sadursme ir interešu konflikts.

Korupcijas pamatā vienmēr būs interešu konflikts, taču ne katrs interešu konflikts pāraug korupcijā. Piemēram, policists, kurš aiztur nozieguma izdarītāju, rīkojas sabiedrības interesēs – pārtraucot noziegumu un novēršot potenciālos draudus citām personām. Ja policists kādā brīdī sāktu strādāt personisko interešu vadīts, tad kādā dienā viņš šo pašu noziedznieku, iespējams, neaizturētu, jo noziedznieks apmaiņā pret neaizturēšanu policistam piedāvātu kādu labumu, piemēram, naudu. Personiskās intereses ir noteicošais arī iedzīvotāja vai uzņēmēja rīcībā, kurš vērsas valsts iestādē. Brīdī, kad persona grib apiet kādus noteikumus, samaksājot kukuli, tā rīkojas saskaņā ar personiskajām interesēm, nedomājot par plašākām sekām. Jāatceras, ka katram likumam ir racionāls pamats – drošības apsvērumi, vienlīdzība, tiesiskums un citas sabiedrības intereses.

Interešu konflikts rodas situācijā, kad valsts amatpersonai ir personiskas intereses, kas var ietekmēt godīgu un objektīvu valsts amatpersonas oficiālo pienākumu veikšanu

Lai nodrošinātu valsts amatpersonu darbību sabiedrības interesēs, ir jānovērš jebkāda ietekme uz amatpersonas darbību, tāpēc valsts amatpersonām paredzēti speciāli ierobežojumi un aizliegumi. Tie noteikti likumā „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”. Ierobežojumi ir dažādi: aizliegums īstenot ar amata pienākumu pildīšanu saistītas darbības interešu konflikta situācijā, ierobežojumi amatu savienošanai un komercdarbībai, ziedojumu un dāvanu pieņemšanas ierobežojumi, kā arī citi. Piemēram, valsts amatpersona nedrīkst pieņemt lēmumu, ja tajā ir ieinteresēts kāds no amatpersonas radniekiem, jo, lai iestātos interešu konflikta situācija, pietiek ar iespējamību, ka var rasties ietekme uz lēmuma pieņemšanu. Noteiktās normas veicina ne tikai amatpersonu darbības objektivitāti, bet arī atbildību sabiedrības priekšā.

No KNAB pieredzes:

2010. gadā tika konstatēts gadījums, ka slimnīcas valdes priekšsēdētājs (valsts amatpersona) nepilna gada laikā noslēdza 17 dažādus iepirkuma līgumus un papildu vienošanās pie līgumiem par medicīnas iekārtu iepirkšanu no savai māsai daļēji piederoša uzņēmuma. Šajā situācijā tika konstatēts, ka slimnīcas valdes priekšsēdētājs veica ar valsts amatpersonas amata pienākumu pildīšanu saistītas darbības, kurās bija personiski un mantiski ieinteresēta viņa māsa. Slimnīcas vadītājs bija nonācis interešu konflikta situācijā un pārkāpis likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 11.panta aizliegumu pieņemt lēmumus attiecībā uz savu

⁵ Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta trešā un ceturtā daļa. Spēkā no 2003.gada 1.janvāra. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=63545>

radnieku. Šajā situācijā pastāvēja iespējamība, ka lēmuma pieņemšanu ietekmējis fakts, ka konkrētais uzņēmums daļēji piederēja slimnīcas vadītāja mātai.

Turklāt šīs pašas iestādes vadītājs bija arī pieņēmis darbā savu dēlu. Likums neaizliedz vienā iestādē strādāt radniekiem, tomēr pieprasa no amatpersonām savlaicīgu rīcību, lai, veicot ar amata pienākumu izpildi saistītas darbības, tās nepieļautu interešu konflikta situācijas. Ja vadītāja pakļautībā strādā kāds radnieks, tad lēmumus attiecībā uz šo radnieku ir jāpieņem kādai citai valsts amatpersonai.

Par šo pārkāpumu amatpersonai tika piemērots 200 latu (285 eiro) naudas sods.

- 4) Nesamērīgi liela naudas loma politiskās varas iegūšanā. Finansējums politiskajām partijām ir nepieciešams, lai uzturētu sava biroja darbību (algas darbiniekiem, aprīkojums, komunālie maksājumi, īre), veiktu pētījumus vai aptaujas, organizētu izglītošanas pasākumus, kā arī priekšvēlēšanu kampaņu. Politiskajām partijām ir noteikti finansēšanas avoti. Galvenokārt partijas tiek finansētas no fizisko personu dāvinājumiem jeb ziedojumiem. Politiskās partijas ir demokrātijas pamats, jo sabiedrība, veidojot partijas, iesaistās valsts pārvaldībā, paši lemjot par to, kas valstij ir nepieciešams un kā tā jāpārvalda. Tik mazā valstī kā Latvija var izveidoties situācija, ka partijas budžetu veido dažu personu apjomīgi ziedojumi, līdz ar to pastāv draudi, ka partija varētu rīkoties nevis sabiedrības, bet gan konkrētu lielo ziedotāju jeb naudas devēju interesēs. Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums (2013.gada 1.janvāra redakcijā) atļauj personai gada laikā ziedot līdz 50 minimālajām mēnešalgām, kas 2014.gadā bija pielīdzināms 16 tūkstošiem eiro. Lai mazinātu iespējamo korupciju – prettiesiskus maksājumus partijām, kopš 2012.gada līdzfinansējumu partiju darbībai nodrošina arī no valsts budžeta. Kopš 2013.gada mēnesi pirms vēlēšanām televīzijā ir aizliegta politisko reklāmu demonstrēšana, jo to izvietošana televīzijā ir dārga un līdz šim veidoja lielāko daļu no partiju priekšvēlēšanu izdevumiem. Aizliedzot politisko reklāmu demonstrēšanu televīzijā mēnesi pirms vēlēšanām, tika mazināta nepieciešamība partijām piesaistīt lielus finanšu līdzekļus priekšvēlēšanu laikā.
- 5) Nevienlīdzīgs ienākumu sadalījums sabiedrībā. Sabiedrībā valda liela nevienlīdzība, kas reizē ir korupcijas cēlonis un arī sekas. Ienākumu sadalījumu izsaka *Džini (Gini)* koeficients, kuru izsaka no 0 līdz 1. Zems *Džini* koeficients norāda līdzvērtīgāku ienākumu vai īpašumu sadalījumu, kamēr augsts *Džini* koeficients norāda uz nevienādu sadalījumu. 0 atbilst perfektam sadalījumam – visiem ir vienādi ienākumi un 1 atbilst totālai nevienlīdzībai, kur vienai personai ir visi ienākumi, bet citiem ienākumu nav. Pasaulē *Džini* koeficients svārstās no aptuveni 0,232 Dānijā līdz 0,707 Namībijā, bet Latvijas *Džini* koeficients 2010. gadā bija 0,352. Piemēram, korumpētā veselības aprūpes sistēmā tie pacienti, kuri nevarēs atļauties maksas pakalpojumus, nevarēs saņemt valsts finansētu pakalpojumu, jo korupcija šo pakalpojumu sniegšanu būs sakropļojusi (garas rindas, nevienlīdzīga pieeja, kukuļu izspiešana par medicīnisko pakalpojumu sniegšanu). Nabadzība vienlaikus ir gan korupcijas cēlonis, gan arī

sekas. Plašāk par korupcijas sekām un to mijiedarbību ar nabadzību aprakstīts nākamajā nodaļā.

Individuālie korupcijas rašanās cēloņi:

- 1) Izdevība un apstākļi. Individuālā līmenī cilvēks visbiežāk iesaistās koruptīvos darījumos tāpēc, ka viņu uz to mudina apstākļi. Visbiežāk tā ir izdevība. Izdevība ātrāk „nokārtot papīrus”, ietaupīt vai gūt nepelnītu labumu. Līdzīgi ir arī amatpersonām – ja pastāv izdevība saņemt nepelnītu labumu, tad negodprātīgs cilvēks to var izmantot. Visbiežāk šāda izdevība pastāv nesakārtotu procedūru dēļ vai arī tāpēc, ka iespējams izdarīt izņēmuma gadījumus, vai arī trūkst pilnvērtīgas kontroles mehānisma. Piemēram, pirmās instances tiesnesim, kuram ir plaša rīcības brīvība un vara rīkoties vienpersoniski, vienmēr pastāvēs izdevība ļaunprātīgi izmantot dienesta stāvokli, jo korupcija, kas ir slēpts jeb latents noziegums, nebūs pamanāma citām personām. Taču arī gadījumos, kad pastāv korupcijas risks, ir iespēja šo risku novērst, ja persona ir godprātīga un sev uzticēto varu izmanto sabiedrības interesēs.
- 2) Apgrūtināta pārkāpumu atklāšana. Korupciju veicina apstākļi, ka risks vainīgajam tikt pieķertam ir pavisam neliels. Korupcija ir slēpts noziegums, tas nozīmē, ka visbiežāk nav tiešo upuru un liecinieku. Ja ir nozagta automašīna, tad brīdī, kad cietušais – auto īpašnieks – konstatē zādzības faktu, var uzsākt izmeklēšanu un aprēķināt nodarīto kaitējumu. Taču korupcijas gadījumā ir iesaistīts slēgts personu loks: pirmkārt, kukuļdevējs, kurš ir ieinteresēts klusēt, jo apmaiņā pret kukuli ir ieguvis kāroto, un, otrkārt, kukuļņēmējs, kurš ir ieinteresēts klusēt, jo ir saņēmis nepelnītu labumu un cer, ka viņa rīcība paliks nepamanīta. Koruptīvu darbību upuris tūlītēji nav redzams, taču ilgtermiņā korupcija nodara lielu kaitējumu gan ekonomikai, gan valsts un sabiedrības labklājībai kopumā (par korupcijas sekām plašāk lasiet 3§).
- 3) Neadekvāts atalgojums. Vēl viens no korupcijas cēloņiem ir neadekvāts atalgojums valsts pārvaldē un pašvaldībās strādājošajiem. Nepietiekami ienākumi, lai uzturētu sevi un ģimeni, varētu būt viens no administratīvās korupcijas cēloņiem. Papildu faktors varētu būt arī neziņa vai šaubas, ka arī turpmāk viņam būs šis darbs un par šādu atalgojumu. Taču neadekvāts atalgojums nebūs cēlonis augstākā līmeņa korupcijai jeb „valsts sagrābšanai”, jo KNAB pieredze rāda, ka korumpētas var būt arī tās amatpersonas, kurām atalgojums ir pat divi trīs tūkstoši eiro ik mēnesi. Šādos gadījumos noteicošā varētu būt cilvēku mantkārība un vēlme iegūt lielāku ietekmi.
- 4) Sabiedrības attieksme – neievērot likumu. Vai paši vienmēr nosodām tos, kuri pārkāpj ceļu satiksmes noteikumus? Līdzīgi mēdz būt arī ar mūsu un sabiedrības attieksmi pret citu likumu pārkāpšanu. Vairākkārtīgi pārkāpjot likumu un nesaņemot sodu, var rasties nesodāmības sajūta. Cilvēki cenšas apiet likumus, jo neobjektīvi indivīdam tie var šķist neizdevīgi. Piemēram, kāpēc maksāt soda naudu, ja ir iespēja ietaupīt, samaksājot kukuli, kas ir par trešdaļu mazāks? Korupciju veicina tas, ka cilvēki pierod neievērot likumus un atļaujas arvien vairāk un vairāk. Sabiedriskās domas aptauja

2012.gadā liecina, ka 34,7% iedzīvotāju ir gatavi dot kukuli valsts amatpersonai, ja tas ir būtiski viņu interesēs un problēma tiktu atrisināta. Sabiedrībā pastāv augsta iecietība jeb tolerance pret korupciju.

- 5) Institucionālā vide, kontroles, atklātības un caurskatāmības trūkums. Cilvēka rīcību tiešā veidā ietekmē vide, kurā viņš dzīvo, strādā un pavada brīvo laiku. Ja darbavietā ir tāda organizācijas kultūra, kur valda augsti morāles standarti, caurskatāms lēmumu pieņemšanas process, koleģiālas attiecības un pozitīvs vadītāja piemērs – tad arī darbinieks būs motivēts godprātīgai rīcībai. Taču situācijā, kad darbavietā būs klaji procedūru, noteikumu vai pat likumu pārkāpumi, būs pavirši un vienaldzīgi vadītāji, darbinieka motivācija būt godprātīgam var kristies, bet motivācija pakļauties koruptīviem piedāvājumiem – pieaug. Turklāt korupciju veicina arī tādi trūkumi valsts pārvaldes organizācijā kā kontroles trūkums un birokrātija, kas darbiniekiem var radīt sajūtu, ka viņu darbības kontrolēt nav iespējams.

Piemērs

Korupciju var salīdzināt ar sapuvušu augli ābolu kastē. Ja bojāties ir sācis viens ābols, ātrāk vai vēlāk tas inficēs arī apkārt esošos ābolus. Apturēt puves izplatīšanos un izglābt pārējos ābolus no bojāejas, var tikai izņemt no kastes sapuvušo ābolu. Līdzīgi ir arī gadījumos ar negodprātību un korupciju iestādē – tās izplatīšanos iespējams novērst, tikai to pilnībā izskaužot.

«Sapuvušā ābola teorija» (Rotten apple theory) radusies jau 14.gadsimtā, visplašāk tā attiecināta uz korupciju Amerikas policijā – viena negodprātīga persona var sabojāt visu iestādi.

- 6) Politiskajai partijai – nepieciešamība iegūt varu. Korupcija politikā rodas tādēļ, ka ar nelegālas naudas palīdzību ir iespējams plašāk izvērst priekšvēlēšanu kampaņu (vairāk naudas reklāmām, pasākumiem, materiāliem). Poliņiki, iegūstot varu, lemj par valsts mantas un budžeta līdzekļu sadali, nodokļu un citu valsts prasību slogu uzņēmējiem, tādēļ ir diezgan loģiski, ka dažādas ekonomiskās grupas un individuālie uzņēmēji, finansējot politiķu nonākšanu pie varas, vēlas iegūt atgriezenisko saiti – priekšrocības publiskajos iepirkumos, vai citus labumus, ko nodrošina viņu finansētie politiķi. Tādējādi ar politiķu starpniecību varu faktiski iegūst konkrēti uzņēmēji.

Korupcijas riska formula

Korupcijas cēloņus valsts un pašvaldību sektorā iespējams identificēt arī apzinot korupcijas riskus valsts amatpersonu darbībā un institūcijās. Lielāks korupcijas risks būs tajās institūcijās un tām amatpersonām, kuru funkcijās ietilpst uzraudzība vai kontrole, rīcība ar finanšu līdzekļiem un mantu, citām personām saistošu lēmumu pieņemšana, izmeklēšanas un sodīšanas pilnvaras, rīcība ar ierobežotas pieejamības informāciju un normatīvo aktu projektu izstrāde un pieņemšana.

Korupcijas pētnieks Roberts Klitgārds (*R.Klitgaard*) korupcijas rašanās neizbēgamību publiskajā pārvaldē skaidro, izmantojot „korupcijas riska formulu”. No formulas izriet

apstākļi, kas paaugstina koruptīvu pārkāpumu vai noziegumu iespējamību. Tās ir situācijas, kad personām, pildot savus pienākumus 1) ir iespēja pieņemt lēmumus vienpersoniski – monopola vara (M), 2) ir piešķirta plaša rīcības brīvība, ko neierobežo normatīvie akti (R), 3) nepastāv atklātība, stingri amatpersonu rīcības uzraudzības mehānismi un atbildība (A) un 4) ir tieksme rīkoties neētiski, piemēram, meklēt savtīgu labumu ($\bar{E}$).

$$K = M + R - A - \bar{E}$$

Korupcijas riska formula

K – korupcija

M – varas monopols

R – amatpersonas rīcības brīvība

A – atbildība, atklātība un uzraudzība

$\bar{E}$ – ētiskums

Varas monopols (plašas pilnvaras)

Pretkorupcijas pasākumu kontekstā ir svarīgi, cik liela vara lēmumu pieņemšanas procesā ir piešķirta katram darbiniekam vai amatpersonai – vai viņš vienpersoniski var pieņemt lēmumus, vai arī tie katru reizi ir jāaskaņo, piemēram, ar augstākstāvošu amatpersonu, vai pieņemtie lēmumi tiek atkārtoti pārbaudīti, vai lēmumi tiek pieņemti ārpus darba vietas (piemēram, vienpersoniski veicot kontroli uzņēmumā) un vai pieņemtie lēmumi ir publiski pieejami. Piemēram, speciālistam, kurš uzrauga, vai komersanti ievēro likuma prasības, pastāv plašas pilnvaras, jo viņš vienpersoniski var pieņemt lēmumu par uzņēmuma saukšanu pie administratīvās atbildības. Varas monopols pastāvēs tad, kad amatpersonas pilnvarās būs iespēja pieņemt lēmumu, kurā pastāv uzpirkšanas iespējas.

Rīcības brīvība

Nosakot un regulējot lēmumu pieņemšanas procesu, tomēr paliek zināma rīcības brīvība, kad valsts amatpersona var interpretēt tiesību normu piemērošanu. Lai apzinātu, vai tiesiskais regulējums un procedūru apraksti ir pietiekami rīcības brīvības ierobežošanai, jāizvērtē, vai lēmumi un darbības ir pamatotas ar normatīvajiem aktiem, vai darbības tiek veiktas saskaņā ar strikti aprakstītām procedūrām, vai ir noteikts, kā jārikojas gadījumos, kad tiek pieļautas atkāpes no procedūras vai izņēmumi un kāds ir šajā amatā veicamo darbību un lēmumu caurspīdīgums. Piemēram, veicot iepirkumus, kam nav jāriko publiskā iepirkuma konkurss, amatpersonai ir piešķirta zināma rīcības brīvība, ko neierobežo normatīvie akti, tāpēc pastāv augstāka rīcības brīvība un attiecīgi arī zināms korupcijas risks.

Atbildība, atklātība un uzraudzība

Institūcijā ir jārada vide un jāvada procesi tā, lai katras valsts amatpersonas darbs būtu atklāts, dokumentēts, pārskatāms un jebkurā brīdī viegli pārbaudāms. Visbiežāk uz pārkāpumu izdarīšanu vedina šādi apstākļi: neesoša vai neefektīva kontrole, piemēram, vāja atbildības dalīšana, pārāk izteikta decentralizācija, neefektīva augstākās koleģiālās vadības institūcijas veiktā uzraudzība, pārāk maznozīmīgas sankcijas par pārkāpumiem, sankciju nepubliskošana, kas mazina to preventīvo lomu, un nepamatota un pārspīlēta slepenība. Piemēram, datu bāzes administratora vai informāciju tehnoloģiju (IT) speciālista darba pienākumi ir specifiski, bieži vien iestādē neviens cits nepārzina šo lauku, tāpēc arī nenotiek viņa amata pienākumu veikšanas kontrole. Arī iepērkot specifiskas iekārtas – to iepirkuma prasības nereti var sastādīt tikai IT speciālists.

Ētiskums

Lai gan sākotnēji R.Klitgārda korupcijas formulā amatpersonas ētiskums un godprātība nebija iekļauts, tas tomēr ir noteicošs faktors, vai amatpersona iesaistīsies koruptīvos darījumos. Pat tādas amatpersonas, kuru amati ir pakļauti augstam korupcijas riskam, jo pastāv plašas pilnvaras un rīcības brīvība, bet uzraudzība nepastāv vai ir ierobežota, pat vislielākā korupcijas riska apstākļos neiesaistīsies koruptīvos darījumos, jo ir godprātīgas. Institūciju uzdevums ir rūpēties, lai personāla vadības politika veicinātu amatpersonu ētisku uzvedību.

Jautājumi diskusijai

- Kuri no korupcijas cēloņiem – vispārīgie vai individuālie – ir noteicošie koruptīva nozieguma izdarīšanā? Kāpēc?
- Novērtējiet korupcijas riska iespējamību dažādiem amatiem: *novada pašvaldības priekšsēdētājs, slimnīcas vadītājs, skolotājs, tiesnesis.*

3.Š KĀDAS IR KORUPCIJAS SEKAS?

Lai gan korupcija ir slēpts noziegums un sākotnēji varētu šķist, ka konkrētu cietušo vai upuru nav, tas ir aplams pieņēmums, jo korupcijai ir plašas un ilglaicīgas negatīvas sekas. Korupcijas izplatība ir viens no galvenajiem rādītājiem, pēc kuriem var noteikt labklājības līmeni valstī. Ekonomiski vairāk attīstītās valstīs, kur sabiedrības kopējā labklājība ir augstāka, korupcija nav tik izplatīta, savukārt mazattīstītās valstīs korupcija ir ļoti izplatīta un nopietna problēma, kuru nepārvarot, labklājība valstī nevar celties.

Korupcijas negatīvās sekas:

- 1) Tiek bremsēta ekonomikas attīstība, kropļota konkurence un tirgus ekonomika. Kad uzņēmējs vai iedzīvotājs, izmantojot nelikumīgus maksājumus, pazīšanos vai citu ietekmes līdzekli, iegūst kādu pakalpojumu vai uzvar publiskā iepirkuma konkursā, veidojas negodīga situācija attiecībā pret pārējiem „spēles dalībniekiem” – gan sabiedrību, gan citiem uzņēmējiem. Korupcija valstī turklāt ir arī negatīvs signāls starptautiskajiem uzņēmumiem, kuri, paplašinot savu darbību, vērtē uzņēmējdarbības vidi un korupcijas izplatību konkrētajā valstī. Nepareizi funkcionējošas tirgus ekonomikas rezultātā samazinās darba vietu skaits un jaunas darba vietas netiek radītas, palielinās bezdarbs un līdz ar to arī nabadzība.
- 2) Samazinās ienākumi no nodokļiem. Korupcijas būtība veicina noziedzīgi iegūtu līdzekļu apriti, taču no nelikumīgiem finanšu darījumiem nav iespējams iekasēt nodokļus, no kā veidojas valsts budžeta ienākumi. Attīstoties ēnu ekonomikai, valsts budžeta līdzekļu paliek mazāk, un samazinās līdzekļi arī tādām sabiedrībai nozīmīgām lietām kā izglītībai, veselības aprūpei, sociālajām garantijām (pabalsti, pensijas), drošībai un aizsardzībai. Tieši tāpat korupcija ir saistīta ar valsts budžeta līdzekļu izšķērdēšanu. Zinātnieki ir centušies aprēķināt, kādas ir korupcijas izmaksas, tiek lēsts, ka korupcija bremsē valsts ekonomisko izaugsmi par 0,5-1% no iekšzemes kopprodukta.

Piemērs

Lai izvairītos no nodokļu nomaksas, uzņēmums valstī nelikumīgi ievēd vairākas kravas ar cigaretēm. Lai kravas uz valsts robežas neaizturētu un nekonfiscētu, uzņēmums samaksā kukuli vairākiem muitniekiem, kuri pretēji saviem pienākumiem nepieļaut šādu preču ievēšanu valstī, palīdz kravas pretlikumīgi nogādāt valstī. Kontrabandas cigaretes tiek pārdotas „melnajā tirgū”, tādējādi ne tikai kropļojot konkurenci un samazinot legāli ievēsto cigarešu noietu, bet arī nesamaksājot nodokļus par cigarešu ievēšanu valstī un akcīzes nodokli, kas papildu tiek piemērots tabakas izstrādājumiem. Cietēji ir sabiedrība, jo valsts budžetā netiek iemaksāti nodokļi. Vēlāk valstij nav līdzekļu, lai izmaksātu algas mediķiem, skolotājiem, policistiem un citiem valsts iestāžu darbiniekiem vai atalgojums ir jāsamazina.

- 3) Tiek veicināta sociālā nevienlīdzība un atstumtība. Korupcija valsts sektorā veicina nevienlīdzību, jo privilēģiju piešķiršana korupcijas rezultātā atstās novārtā tieši mazāk turīgo iedzīvotāju slāni, tādējādi veicinot konkrētas sabiedrības daļas atstumtību. Lēmumu pieņemšana nenotiek godprātīgi. Kukuļi, pazīšanās, prettiesiski maksājumi un aizliegtas dāvanas ietekmē valsts pārvaldes un pašvaldības administrācijas un iestāžu lēmumu taisnīgumu un tiesiskumu. Valsts civildienesta likums un Valsts pārvaldes iekārtas likums nosaka, ka valsts pārvaldes darbam ir jābūt tiesiskam, efektīvam un atklātam, taču korupcija grauj visus iepriekš minētos principus, turklāt rada nevienlīdzību un grauj demokrātiskas pārvaldes būtību un mērķi.

Piemērs

Jānim ir nepieciešama gūžas operācija, tādēļ viņš gaida rindā uz valsts apmaksātu operāciju jau sešus mēnešus. Ja operāciju vajadzētu segt no paša pacienta līdzekļiem, tā izmaksātu četrus tūkstošus eiro, bet Jānim šādas naudas nav, un viņš pacietīgi gaida pienākam savu rindu. Sākotnēji operācija bija paredzēta jau pēc trim mēnešiem, taču rinda nevirzās uz priekšu un plānotais datums regulāri atceļas. Pacientam ir sajūta, ka operāciju viņš nesaņems arī pēc nogaidīta pusgada. Kāds cits pacients, kurš nesen ir uzzinājis par nepieciešamo operāciju un garo rindu, vienojas ar ārstu, ka viņš samaksās 400 eiro un tiks noorganizēts, ka valsts apmaksāto operāciju viņš varēs saņemt jau pēc trim nedēļām. Negodprātīgi apejot rindas kārtību, netiek ievērotas citu pacientu tiesības un apdraudēta viņu veselība un pat dzīvība.

Kā uzskates materiālu lūdzam izmantot 30 sekundes garo reklāmas rullīti par korupciju medicīnā: <http://www.youtube.com/watch?v=UbTK2OkJBjk>

- 4) Samazinās publisko pakalpojumu kvalitāte un tie sadārdzinās. Korupcija ir nopietna problēma tieši valsts un pašvaldību pārvaldē, jo tieši valsts un pašvaldības struktūras nodrošina publiskos pakalpojumus (piemēram, atļauju, licenču, sertifikātu un citu dokumentu izsniegšana), uztur un attīsta infrastruktūru (ielu, sabiedriski nozīmīgu ceļņu būvniecība), nodrošina veselības aprūpi, izglītību, sociālo aprūpi un arī citus pakalpojumus. Ja kādā valsts pārvaldes funkciju īstenošanas etapiem ieperinās korupcija, tad vispirms krīt pakalpojumu kvalitāte. Lai „atpelnītu” tēriņus kukulim visbiežāk tiek ekonomēts uz izmaksu rēķina vai apzināti sadārdzinot precī vai pakalpojumu.

Piemērs

Pašvaldība izsludina konkursu, lai izbūvētu pilsētā jaunu ielu. Ielas būvniecībai paredzēti divi miljoni eiro. Konkursa organizētāji ir nelikumīgi vienojušies, ka konkursā uzvarēs firma X. Lai nodrošinātu uzvaru konkursā un tādējādi iegūtu iespēju izbūvēt pilsētā ielu, kas nodrošinās firmai X darbu un labu peļņu, firma nodod pašvaldības konkursa komisijas priekšsēdētājam kukuli – 80 tūkstošus eiro. Konkursa komisija pretlikumīgi izpauž firmai X citu pretendenta piedāvājumu cenas. Firma X tiek nodrošināta iespēja pielāgot savu piedāvājumu, lai tas ir vislētākais un konkursā uzvar. Lai segtu izdevumus, kas radušies maksājot 80 tūkstošu eiro kukuli un piesolot viszemāko cenu konkursā, firma X ielas būvniecības laikā izmanto lētākus un nekvalitatīvākus materiālus, nekā bija paredzēts projektā, darbi tiek veikti sasteigti un pavirši. Kad pagājuši divi gadi pēc ielas

rekonstrukcijas, asfalts sāk plaisāt un rodas bedres. Tādējādi cietēji ir pilsētas iedzīvotāji, caurbraucēji un viesi, kuriem jābrauc pa sliktas kvalitātes ceļu, lai gan tas izbūvēts pa pašvaldības budžeta līdzekļiem, kas veidojas no iedzīvotāju maksātajiem nodokļiem. Korupcijas rezultātā ir cietusi sabiedrība.

- 5) Tiek kaitēts valsts pārvaldes reputācijai, graujot likuma varu. Katrs korupcijas skandāls un katra šķietamā valsts amatpersonu negodprātīga un neētiska rīcība rada negatīvu iespaidu par visu valsts pārvaldi. Ja iedzīvotājs saskaras ar negodīgu policistu, kurš pieprasa kukuli apmaiņā pret soda kvīts neizrakstīšanu par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanu, tad var rasties iespaids, ka visi ceļu policisti ir negodīgi un ņem kukuļus. Lai arī visi policisti nebūt nav negodīgi un kukuļņēmēji, no viena negatīva piemēra var rasties nepareizs priekšstats par visas iestādes darbu. Līdz ar to zūd ne tikai cieņa, bet arī mazinās uzticība policijai kā tiesībsargājošai iestādei. (Protams, daudz smagākas sekas ir tad, ja autovadītājs, kurš „atpircies” no policista ar kukuli un turpina pārkāpt noteikumus, izraisa ceļu satiksmes negadījumu, piemēram, notriecot un savainojot gājēju.)

Līdzīgi ir ar uzticību valdībai jeb Ministru kabinetam un parlamentam jeb Saeimai – ja plašsaziņas līdzekļos tiek atspoguļota kāda politiķa negodīga rīcība, ētiskas dabas vai koruptīvs skandāls, krītas uzticība visai institūcijai, rodas vispārinājums, ka visi politiķi ir negodīgi. Tādējādi tiek apgrūtināts gan valdības, gan Saeimas darbs, pieņemot lēmumus un likumus, jo sabiedrībai arī gadījumos, kad viss ir bijis godīgi, var šķist, ka lēmums nav pieņemts sabiedrības interesēs. Tādos gadījumos rodas ne tikai neuzticība, bet arī nemieri, kā, piemēram, 2009.gada 13.janvāra nemieri, kad iedzīvotāji pulcējās Vecrīgā un apmētāja Saeimas ēku ar akmeņiem, tādējādi ne tikai parādīdami savu attieksmi, bet arī apdraudēdami savu un apkārtējo drošību, kā arī pārkāpdami likumu. Uzticība Saeimai un valdībai ir zema arī šobrīd, 2012.gada novembrī 44,4% iedzīvotāju, runājot par korupciju, Saeimu raksturoja kā ļoti vai diezgan negodīgu, bet Ministru kabinetu jeb valdību – 41% aptaujāto iedzīvotāju.

Jautājums diskusijai

- Kuras no iepriekš minētajām sekām visvairāk ietekmē tavu un tavas ģimenes dzīvi, bet kuras valsts attīstību? Kāpēc?

Darbs grupās

Sadaliet klasi vairākās grupās, katrai grupai lūdziet izvēlēties trīs apgalvojumus, kam viņi piekrīt. Lūdziet grupām katram izvēlētajam apgalvojumam izdomāt arī piemēru.

1. Vara piesaista korupciju.
2. Korumpētai personai ir cena, godprātīgai – vērtība /No skolēnu runas konkursa/.
3. Korupcija ir varas prostitūcija.
4. Korupcija ir kā vēzis, tā saēd sistēmu no iekšpuses.
5. Varai ir tendence korumpēties, un absolūta vara korumpējas absolūti /Lords Aktons 19.gs beigas/.
6. Nākotne bez korupcijas ir jaunās paaudzes rokās.
7. Korupcija ir cena, ko maksājam par demokrātiju.
8. Korupcija ir kā slimība, kuru sākumā ir grūti diagnosticēt, bet viegli ārstēt, turpretim, ja tā ielaista, tā ir viegli konstatējama, bet grūti ārstējama /Nikolo Makiavelli (1469-1527)/.
9. Krietns cilvēks ir neatkarīgs, nekāda vara, nekāda nepieciešamība nespēj padarīt viņu nekrietnu.
10. Korupcija ir kā no kalna ripojoša sniega bumba, kura paliek arvien lielāka.

4. § KĀ IZPAUŽAS KORUPCIJA?

Ar terminu „korupcija” saprot ne tikai kukuļdošanu un kukuļņemšanu, par koruptīvām darbībām tiek uzskatīta arī kukuļa piesavināšanās, starpniecība kukuļošanā, dienesta pilnvaru pārsniegšana vai dienesta stāvokļa ļaunprātīga izmantošana, valsts amatpersonas bezdarbība, neatļautā piedalīšanās mantiskos darījumos, valsts amatpersonai noteikto ierobežojumu pārkāpšanās un citos pārkāpumos. Visas minētās darbības ir krimināli sodāmas, par to veikšanu paredzēta kriminālatbildība un iespējams pat cietumsods līdz desmit gadiem.

No KNAB pieredzes:

Vienu no smagākajām soda sankcijām KNAB izmeklētajās krimināllietās saņēmis izglītības iestādes direktors par sistemātisku kukuļu izspiešanu (vismaz 15 epizodes) no skolnieku vecākiem par skolnieku uzņemšanu izglītības iestādē – astoņi gadi reāla brīvības atņemšana ar mantas konfiskāciju, kā arī pienākums ieskaitīt valsts budžetā noziedzīgā ceļā iegūtos naudas līdzekļus 13 686 latu (18 987 eiro) apmērā. Kopš 2009. gada septembra bijušais skolas direktors skaitās bezvēsts pazudis.

Piemēram, amatpersonai, kura ir publiskā pakalpojuma nodrošinātājs, ir jāveic amata pienākumi sabiedrības interesēs. Ja amatpersonai tiek piedāvāts kukulis vai arī pati amatpersona to pieprasa vai pat izspiež, ar kukuli tiek nodrošināta amatpersonas vēlamā darbība. Visbiežāk tā būs kāda darbība kukuļdevēja interesēs, taču labums var tikt dots arī par bezdarbību. Saskaņā ar krimināllikumu tiek sodīts gan kukuļa devējs, gan arī ņēmējs.

Tiesu praksē ir sastopami dažādi kukuļošanas paņēmieni gadījumi, piemēram, parāda piedošana, „iepriekš” sarunāts zaudējums kārtīs, amatpersonas parāda nomaksa, fiktīva iecelšana amatā, civilprasības atsaukšana tiesā, īpašuma nodošana bez atlīdzības (vai par pazeminātu cenu), izdevīga kredīta saņemšana, honorāru „paaugstināšana” un citi gadījumi.

No KNAB pieredzes:

Tiesa atzina par vainīgu Veselības ministrijas iestādes direktora vietnieku, jo viņš, būdams amatā, ļaunprātīgi izmantoja dienesta stāvokli, nodarot kaitējumu valsts pārvaldes iekārtai. Notiesātais nelikumīgi pieņēma dažādus labumus no zāļu ražotāju un tirgotāju firmu pārstāvjiem, lai pēc tam atlīdzinātu, iecelot tās par valsts zāļu iepirkumu konkursu uzvarētājām. Farmācijas firmu apmaksātos atpūtas ceļojumos uz Franciju, Šveici, Apvienotajiem Arābu Emirātiem, Itāliju un Dienvidāfrikas Republiku amatpersona brauca gan viens, gan ar ģimeni, trīs gadu laikā pabūdam 25 ārvalstu

Atbildība par koruptīviem noziegumiem Krimināllikumā

Kukuļošana privātajā sektorā

- ✓ 198.pants. Neatļauta labumu pieņemšana
- ✓ 199.pants. Komerציālā uzpirkšana

Kukuļošana valsts institūciju dienestā (valsts amatpersonas)

- ✓ 320.pants. Kukuļņemšana
- ✓ 323.pants. Kukuļdošana

Kukuļošana valsts un pašvaldību institūcijās (darbinieki, kas nav valsts amatpersonas)

- ✓ 326.² pants. Prettiesiska labumu pieprasīšana un pieņemšana
- ✓ 326.³ pants. Prettiesiska labumu došana

ceļojumos. Rīgas apgabaltiesa negodprātīgo amatpersonu atzina par vainīgu dienesta stāvokļa ļaunprātīgā izmantošanā un kukuļņemšanā, piespriežot nosacītu brīvības atņemšanu uz diviem gadiem ar pārbaudes laiku uz vienu gadu, kā arī naudassodu 60 minimālo mēnešalgu jeb 8900 latu (12 664 eiro) apmērā.

Svarīgi atcerēties, ka par interešu konfliktu un korupcijas izpausmi tiek uzskatīta arī cita prettiesiska rīcība, piemēram, amatpersonas rīcība, kad darbā tiek pieņemti radnieki, balstoties uz tuvām attiecībām, nevis saskaņā ar objektīviem kritērijiem. To svešvārdā sauc par *nepotismu*. Par *patronāžu* sauc tādu koruptīvas rīcības veidu, kad valsts resursi tiek sadalīti nevienlīdzīgi, ņemot vērā politisko piederību, vai arī tiem, kas pretī sniedz savu atbalstu patrona nonākšanai kārotajā amatā. Arī neatļauta dāvanu pieņemšana ir aizliegta – valsts amatpersonām pastāv stingrs aizliegums pieņemt dāvanas no personām, attiecībā uz kurām amatpersona pēdējo divu gadu laikā ir pieņēmusi lēmumu. Tāpat arī amatpersona divus gadus pēc dāvanas saņemšanas nedrīkst pieņemt lēmumu attiecībā uz dāvinātāju. Dāvanu aizliegums paredzēts tādēļ, lai amatpersona būtu neatkarīga lēmumu pieņemšanas procesā, bet dāvanas rada emocionālo saiti, vēlmi pateikties, atdarīt ar labu dāvinātājam. Jāatceras, ka arī persona, kas pasniedz dāvanu amatpersonai, to dara ar kādu mērķi, tāpēc svarīgi izvērtēt dāvinātāja nodomu.

No KNAB pieredzes:

*KNAB darbinieki 2004. gadā par 45 tūkstošus latu (64 029 eiro) liela kukuļa došanu aizturēja uzņēmēju – medikamentu tirdzniecības firmas īpašnieku. Uzņēmējs kukuli piedāvāja KNAB darbiniekam par to, lai viņš neveiktu un neorganizētu pārbaudes, kas saistītas ar uzņēmējam piederošas firmas darbību. Papildus 45 tūkstošu latu kukulim uzņēmējs darbiniekam nodeva arī **divus kilogramus pelmeņu**, kā arī solīja maksāt tūkstoš latus (1423 eiro) katru mēnesi, lai KNAB neveiktu pārbaudes saistībā ar viņa uzņēmumu. Rīgas apgabaltiesa 2006. gada 31. oktobrī kukuļdevējam piesprieda cietumsodu uz diviem gadiem, vēlāk Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments spriedumu atstāja spēkā.*

Kukuļošanas piemērs ārpus Latvijas:

2004.gadā Norvēģijas tiesa par vainīgu koruptīvā noziegumā atzina naftas kompāniju „Statoil”. 2002. un 2003.gadā uzņēmums ar mērķi nodrošināt ienesīgus līgumus par naftas iegādi Irānā nolīga investīciju konsultāciju firmu. „Statoil” konsultāciju firmai, kura piederēja bijušā Irānas prezidenta dēlam Mehdi Hašemi Rafsandžani (Mehdi Hashemi Rafsanjani), par nozīmīgu Irānas politisko figūru ietekmēšanu kā starpniekam kopumā samaksāja kukuļus 15,2 miljonu ASV dolāru apmērā. Norvēģijas tiesa piesprieda „Statoil” sodu 20 miljonu norvēģu kronu (teju 2,3 miljoni eiro) apmērā.

Jautājums diskusijai

- Cik bargi sodi būtu jāparedz par koruptīviem noziedzīgiem nodarījumiem?

Uzdevums**Kā atpazīt korupciju?**

Lūdziet skolēniem aizpildīt tabulu, atzīmējot, kura no minētajām situācijām atbilst **korupcijas un interešu konflikta pazīmēm!**

Nr.	SITUĀCIJA	JĀ	NĒ
1.	Persona apsola pieņemt darbā savā uzņēmumā tiesneša māsu, ja tiesnesis lems tiesu par labu šai personai.		
2.	Iestādes vadītājs noraksta iestādei piederošos portatīvos datorus labā stāvoklī kā nolietotus, kas vēlāk nonāk viņa privātā rīcībā.		
3.	Pēc atveseļošanās no slimības pacients ārstam no sirds vēlas pateikties un pasniedz ziedu pušķi.		
4.	Ceļu policists nolemj šoferim par maznozīmīgu pārkāpumu neuzlikt naudas sodu, bet piemērot brīdinājumu.		
5.	Valsts amatpersona, apejot noteiktās procedūras, bez rindas piešķir pašvaldības dzīvokli savam draugam.		
6.	Amatpersona, pieņemot darbā darbinieku, pieprasa samaksu no potenciālā darbinieka par labvēlīgu lēmumu.		
7.	Privāta uzņēmuma īpašnieks saviem darbiniekiem atalgojumu maksā „aplaksnē” – nemaksājot par viņiem nodokļus.		
8.	Pašvaldības iestādes vadītājs, iznomājot iestādes telpas uzņēmējdarbības veikšanai, bez noteiktās īres maksas papildu nomniekam pieprasa vēl 30 eiro skaidrā naudā ik mēnesi.		
9.	Privāta uzņēmuma īpašnieks piedāvā nodokļu inspektoram apmaksāt ceļojumu uz Taizemi, ja viņš nekonstatēs pārkāpumus uzņēmuma finansēs.		
10	Veicot iepirkumu par ēku aprīkošanu ar videonovērošanu, viens no pretendentiem iepirkumu komisijas loceklim piedāvā uzstādīt video novērošanas kameras pie viņa privātmājas apmaiņā pret pozitīva lēmuma nodrošināšanu.		

Pareizās atbildes:

1;2;5;6;8;9;10 – Jā

3;4;7 – Nē

5. § KĀ NOVĒRST KORUPCIJU UN KAS IR KNAB?

Kompleksai cīņai ar korupciju Latvijā 2002.gadā tika izveidots Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB), kas atrodas Ministru kabineta pārraudzībā. KNAB mērķtiecīgi cīnās ar korupciju, gan novēršot tās cēloņus un veicinošos apstākļus, gan apkarojot, kad koruptīvs noziegums jau ir noticis vai tiek plānots.

Korupcijas cēloņu novēršana

Korupcijas risku identificēšana un politikas plānošana

Lai novērstu korupciju, vispirms ir jānovērš korupcijas cēloņi. Analizējot cēloņus, institūcijām un amatiem var identificēt korupcijas riskus. Korupcijas risks valsts un pašvaldību sektorā ir varbūtība, ka kāds no valsts vai pašvaldības iestādes darbiniekiem ar nodomu vai bez nodoma rīkosies savu vai citas personas interešu labā, gūstot sev nepienākošos labumu un nodarot kaitējumu vai zaudējumus valsts pārvaldībai. Identificējot korupcijas riskus, ir iespējams izstrādāt rekomendējamus pasākumus risku novēršanai, piemēram, uzlabot iekšējās kontroles sistēmu valsts iestādē.

Korupcijas analīzes un pretkorupcijas organizatorisko pasākumu jomā tiek apkopota un analizēta informācija par pārbaudēm un pārkāpumiem, valsts iestāžu praksi korupcijas novēršanā un atklātos korupcijas gadījumus. Korupcijas novēršanai tiek izstrādāta arī metodika korupcijas novēršanai un apkarošanai valsts un pašvaldību iestādēs un privātajā sektorā. Piemēram, KNAB ir analizējis korupcijas riskus veselības aprūpes sistēmā, publisko iepirkumu veikšanā un būvatļauju izsniegšanas procesā. Tikpat svarīgi ir arī analizēt normatīvos aktus un normatīvo aktu projektus, ierosināt izdarīt tajos grozījumus, kā arī sniegt priekšlikumus jaunu normatīvo aktu projektu izstrādāšanai.

KNAB izstrādā arī Korupcijas novēršanas un apkarošanas valsts programmu, kura izstrādāta korupcijas novēršanas un apkarošanas pamatnostādņu īstenošanai un tajā noteikti rīcības virzieni, galvenie uzdevumi un sasniedzamie rezultāti korupcijas novēršanas un apkarošanas jomā.

Interesu konflikta novēršana

Lai novērstu situācijas, kurās valsts amatpersona rīkojas personisku nevis sabiedrības interešu labā, iestādēs tiek pievērsta uzmanība tam, vai valsts amatpersonas ievēro tām saistošos ierobežojumus un aizliegumus. Arī KNAB kontrolē valsts amatpersonām saistošo ierobežojumu ievērošanu, pārbauda valsts amatpersonu deklarācijas, atbilstoši savai kompetencei pārbauda sūdzības un iesniegumus, kā arī likumā noteiktajos gadījumos sauc valsts amatpersonas pie administratīvās atbildības un piemēro sodus par administratīviem pārkāpumiem korupcijas novēršanas jomā. Konstatējot noteikto normu neievērošanu un interešu konflikta situācijas, iespējams novērst pārkāpumu pāraugšanu korupcijā.

Sabiedrības izglītošana un informēšana

Lai mazinātu toleranci jeb iecietību pret korupciju, tiek izglītota un informēta sabiedrību par korupciju un koruptīviem noziegumiem. Lai mazinātu amatpersonu izdarīto administratīvo pārkāpumu skaitu, KNAB izglīto valsts un pašvaldību institūciju darbiniekus, semināros skaidrojot ne tikai to, kas ir korupcija un kādi ir tās izpausmes veidi, bet arī vēršot dalībnieku uzmanību uz veicamajiem pasākumiem un nepieciešamo rīcību interešu konflikta situāciju novēršanai. Izglītojot sabiedrību, tiek īstenotas arī sociālās kampaņas, organizēti konkursi un izstrādāti izglītojoši metodiskie materiāli.

Politisko partiju finansēšanas kontrole

Lai partijas varētu darboties un veidot saikni ar vēlētājiem, tām ir nepieciešami finansu resursi. Savukārt, lai nodrošinātu sabiedrības uzticēšanos partijām, vairotu sabiedrības interešu pārstāvēniecību politikā un mazinātu iespēju šaurām, labi organizētām un finansiāli ietekmīgām grupām noteikt partijas politiku, demokrātiskās valstīs ir izstrādāti partiju finansēšanas noteikumi. Lai nodrošinātu noteiktos uzdevumus politisko organizāciju finansiālās un saimnieciskās darbības uzraudzības jomā, KNAB kontrolē politisko partiju finansēšanas likuma izpildi, likumā noteiktajos gadījumos sauc vainīgās personas pie administratīvās atbildības un piemērot sodus, analizē normatīvos aktus un normatīvo aktu projektus, kā arī ierosina izdarīt tajos grozījumus.

Korupcijas apkarošana

Kad koruptīvs noziegums jau ir noticis, korupcija ir jāapkaro. Lai atklātu noziegumus, KNAB strādā gan izmeklētāji, gan operatīvie darbinieki. Pēc tam, kad ir saņemta informācija par kādu iespējamu koruptīvu noziedzīgu nodarījumu, notiek informācijas analīze un tiek veiktas operatīvās darbības. Operatīvie pasākumi tiek veikti, lai iegūtu informāciju par plānotajiem noziegumiem, atklātu jau notikušus noziegumus un novērstu plānotos. Parasti sākotnējā informācija par iespējamu korupciju tiek saņemta kādā no četriem veidiem: (1) no iedzīvotājiem un iesaistītajām personām; (2) uzraugošajām vai kontrolējošajām iestādēm (policijas, Valsts ieņēmumu dienesta, Valsts kontroles utt.); (3) no citām izmeklēšanām, pārbaudēm vai kontrolēm un (4) iegūta operatīvā ceļā.

Operatīvās darbības likumā noteiktās metodes:

- ✓ Operatīvā izziņāšana
- ✓ Operatīvā novērošana (izsekošana)
- ✓ Operatīvā apskate
- ✓ Operatīvā paraugu iegūšana un operatīvā izpēte
- ✓ Personas operatīvā aplūkošana
- ✓ Operatīvā iekļūšana
- ✓ Operatīvais eksperiments;
- ✓ Kontrolētā piegāde
- ✓ Operatīvā detektīvdarbība
- ✓ Operatīvā korespondences kontrole
- ✓ Operatīvā informācijas iegūšana no tehniskajiem līdzekļiem
- ✓ Operatīvā sarunu noklausīšanās

Pēc tam, kad iegūtas tādas ziņas, kuras norāda uz iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, tiek uzsākts kriminālprocess. Tā ietvaros tiek veiktas izmeklēšanas darbības, kas vērstas uz ziņu iegūšanu vai jau iegūto ziņu pārbaudi konkrētajā kriminālprocesā. Piemēram, tiek veikta kratīšana – telpu, apvidus teritoriju, transportlīdzekļu un atsevišķu personu piespiedu pārmeklēšana nolūkā atrast un izņemt kriminālprocesā nozīmīgus priekšmetus, dokumentus, un citus objektus. Tāpat kriminālprocesa laikā tiek pratināti liecinieki un aizdomās turētie, kā arī jebkura cita persona, kura ir saistīta vai kurai ir ziņas saistībā ar iespējamo noziegumu, turpināta pierādījumu vākšana un analīze, veiktas ekspertīzes, fiksēti noziedzīgās rīcības rezultātā gūtie materiālie labumi, lai vēlāk ar tiesas lēmumu tos varētu konfiscēt, un veiktas citas izmeklēšanas darbības. Piemēram, KNAB kriminālprocesos ne reti tiek veiktas ekspertīzes, lai pārbaudītu, vai personas rokraksts, paraksts vai nauda nav viltoti. Kādā kriminālprocesā ekspertam tika lūgts telefonsarunu lingvistiskais skaidrojums, jo izmeklētājam bija aizdomas, ka sarunā nojaušama koruptīva nozieguma plānošana. Vēlāk eksperts secināja, ka saruna tiešām ir bijusi par amatpersonas uzpirkšanu ar mērķi viltot asins analīžu rezultātus. Kādās citās lietās telefonsarunu skaidrošanai bija nepieciešams eksperta lingvistiskais atzinums par slenga vārdiem „kāposts” un „babkas” un to, vai vārdu nozīme sarunu kontekstā ir nauda.

Kriminālprocesā aizdomās turētajiem var piemērot šādus drošības līdzekļus:

- ✓ dzīvesvietas maiņas paziņošana
- ✓ pieteikšanās noteiktā laikā policijas iestādē
- ✓ aizliegums tuvoties noteiktai personai vai vietai
- ✓ noteiktas nodarbošanās izliegums
- ✓ aizliegums izbraukt no valsts
- ✓ uzturēšanās noteiktā vietā
- ✓ personiskais galvojums
- ✓ drošības nauda
- ✓ nodošana policijas uzraudzībā
- ✓ mājas arests
- ✓ apcietinājums

Var piemērot tikai izmeklēšanas tiesnesis

KNAB izmeklētājs kā procesa virzītājs pats vai izmeklēšanas tiesnesis aizdomās turētajam var piemērot arī drošības līdzekli. To piemēro aizdomās turētajam, ja ir pamats uzskatīt, ka attiecīgā persona turpinās noziedzīgas darbības, traucēs vai izvairīsies no pirmstiesas kriminālprocesa.

Kad pirmstiesas izmeklēšanas laikā ir savākts pietiekami daudz pierādījumu par noziedzīgajiem nodarījumiem, KNAB nosūta kriminālprocesa materiālus prokuratūras iestādei un rosina uzsākt kriminālvajāšanu pret aizdomās turētajiem. Prokurors kriminālprocesā realizē izmeklēšanas uzraudzības, izmeklēšanas, kriminālvajāšanas un valsts apsūdzības uzturēšanas funkcijas. Pēc tam, kad krimināllieta nonāk prokuratūrā, prokurors lemj par kriminālvajāšanas uzsākšanu. Kad prokurors pabeidz pirmstiesas procesu, tiek pieņemts lēmums par krimināllieta nodošanu tiesai un apsūdzības celšanu pret aizdomās turētajiem. Gan izmeklētājs, gan prokurors var izlemt lietu izbeigt, ja nav noticis noziedzīgs nodarījums, izdarītajā nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva, iestājies noilgums vai citi Kriminālprocesa likumā paredzētie apstākļi.

6. § KĀ IESPĒJAMS NOVĒRTĒT KORUPCIJAS IZPLATĪBU?

Lai gan korupcija ir slēpts noziegums, to tomēr ir iespējams „izmērīt” divos veidos: pēc sabiedrības uztveres par to, cik izplatīta ir korupcija, un atklātajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

1) Korupcijas izplatības novērtējums pēc korupcijas uztveres

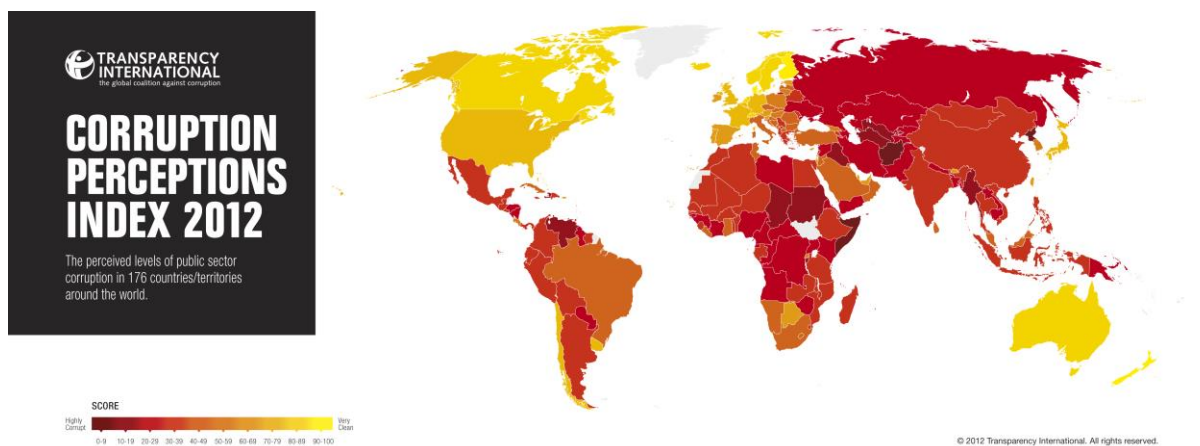
Lai izmērītu korupcijas izplatību, sabiedriskās domas aptaujas jeb socioloģiskos un arī cita veida pētījumus korupcijas līmeņa noteikšanai veic gan starptautiskas organizācijas, gan arī pētījumu aģentūras Latvijā. Pēc pētījumiem var novērtēt, kā laika gaitā mainās sabiedrības pieredze un uzskati par korupcijas izplatību valstī.

Lai gan sabiedriskās domas aptaujas ne vienmēr parāda īsto „korupcijas seju” jeb patieso korupcijas līmeni valstī, tās tomēr dot pamatu runāt par sabiedrības vērtējumu un arī gatavību iesaistīties koruptīvos nodarījumos. Ja iedzīvotāju viedoklis par to, vai korupcija ir izplatīta, piemēram, medicīnā vai policijā, varētu būt balstīts gan uz pieredzi, gan arī uz nostāstiem vai informācijas no masu medijiem un tādējādi precīzi neatainot reālo situāciju, tad cilvēku gatavība dot kukuli valsts amatpersonai, lai problēma tiktu atrisināta, parāda to cilvēku skaitu, kuri, iestājoties zināmiem nosacījumiem, būtu gatavi dot kukuli.

Korupcijas uztveres indekss

Starptautiskā pretkorupcijas organizācija *Transparency International* jau kopš 1995.gada nosaka Korupcijas uztveres indeksu (KUI), bet Latvija vērtēto valstu vidū iekļauta kopš 1998.gada. Indekss sniedz uzskatāmu un salīdzinošu novērtējumu par to, kā eksperti un uzņēmēji vērtē korupcijas līmeni un tā izmaiņas valsts pārvaldē un pārējā publiskajā sektorā. Ar jēdzienu „korupcija” indeksā tiek saprasta personai uzticētās varas izmantošana privātam labumam. KUI nosaka 100 ballu skalā, kur 0 nozīmē, ka valsts tiek uztverta kā pilnībā korumpēta, bet 100 – valstī korupcija nepastāv.

2012.gadā Latvijas KUI bija 49 balles no 100, ierindojoš Latviju 54.vietā pasaules mērogā. Salīdzinot ar 2011.gadu, tas palicis nemainīgs. Laika gaitā ir mainījusies indeksa noteikšanas metodika, tāpēc izmaiņas gadu laikā ir grūti salīdzināt. Labāks rezultāts Latvijai bija 2008.gadā, kad no 10 ballēm Latvijai bija 5 (šā brīža 49 balles 100 ballu skalā būtu pielīdzināmas indeksam 4,2 desmit ballu skalā). Kaimiņvalstis indeksā ir novērtētas augstāk: Igaunijas KUI 2012. gadā bija 64 balles, Lietuvas – 54 balles. Igaunija globālā mērogā ir 32.vietā, Lietuva 48.vietā. Eiropas Savienības valstu vidū par Latviju sliktāks rezultāts ir piecām valstīm – Grieķijai, Bulgārijai, Itālijai, Rumānijai un Slovākijai. Līdz šim vairākus gadus Latvijai bija vērojams KUI kritums, kas varētu liecināt par to, ko sabiedrība diemžēl korupciju pieņem kā daļu no kultūras (sk.1.att.).

1.attēls. Korupcijas uztveres indekss 2012.gadā (ar dzeltenu krāsu atzīmētas valstis, kurās korupcijas līmenis ir zems, ar sarkano – augsts)

Sabiedriskās domas izpēte

2012.gada novembrī veiktā pētījuma⁶ rezultāti liecina, ka Latvijā ir pieaudzis to cilvēku skaits, kuri uzskata, ka korupcijas problēma valstī ir samazinājusies. Ievērojami retāk nekā iepriekšējos pētījumos aptaujātie norādīja, ka korupcijas problēmas pēdējo četru gadu laikā ir palielinājušās.

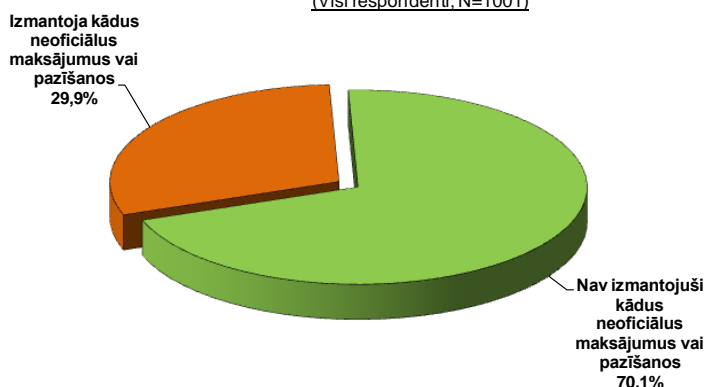
Iedzīvotāju skatījumā Latvijā aktuālāka problēma ir korupcija augstākajā līmenī jeb „valsts nozagšana”. Gandrīz katrs trešais (32,2%) aptaujas dalībnieks uzskata, ka problēmas, kas saistās ar augstākā līmeņa korupciju, pēdējo četru gadu laikā ir palielinājušās. Runājot par zemākā līmeņa korupciju, šādu viedokli pārstāvēja 23,6%.

Jautājot par pieredzi, reāli saskaroties ar korupciju, iedzīvotāji atklāja, ka pēdējo divu gadu laikā neoficiālus maksājumus vai pazīšanos izmantojuši 29,9% aptaujāto, tātad teju katrs trešais no pētījuma dalībniekiem (skat.2.att.). Ja 2012.gadā neoficiālus maksājumus un pazīšanos nebija izmantojuši 70,1% aptaujāto, tad iepriekšējos gados situācija bija dramatiskāka. Atbildot uz līdzīgu jautājumu – vai pēdējo divu gadu laikā esat saskārušies ar korupciju – 2009.gadā „nē” teica tikai 58,4%, bet 2005.gadā – 52,4% aptaujāto. Aptauja rāda, ka problemātiskākās jomas, kurās tiek nodoti neoficiāli maksājumi, ir veselības aprūpes sistēma un ceļu policija. Pēdējo divu gadu laikā, ārstējoties poliklīnikā vai slimnīcā, 2012.gadā 18,3% aptaujāto atzina, ka ir izmantojuši kādus neoficiālus maksājumus vai pazīšanos, savukārt saskaroties ar ceļu policiju – 6% aptaujāto (sk.3.att.).

⁶ Pētījums veikts 2012.gada novembrī pēc KNAB pasūtījuma. To veikusi socioloģisko pētījumu aģentūra „Latvijas Fakti”, aptaujā iekļauts 1001 respondents. Pieejams: http://www.knab.lv/uploads/free/attieksme_pret_korupciju_2012.pdf

**Pēdējo 2 gadu laikā, kārtojot kādas lietas/jautājumus/
problēmas ...**

(Visi respondenti: N=1001)

2.attēls. Iedzīvotāju saskarsme ar korupciju. Dati: „Latvijas Fakti”, 2012

**Pēdējo 2 gadu laikā, risinot attiecīgos jautājumus, izmantoja
kādus neoficiālus maksājumus vai pazišanos**

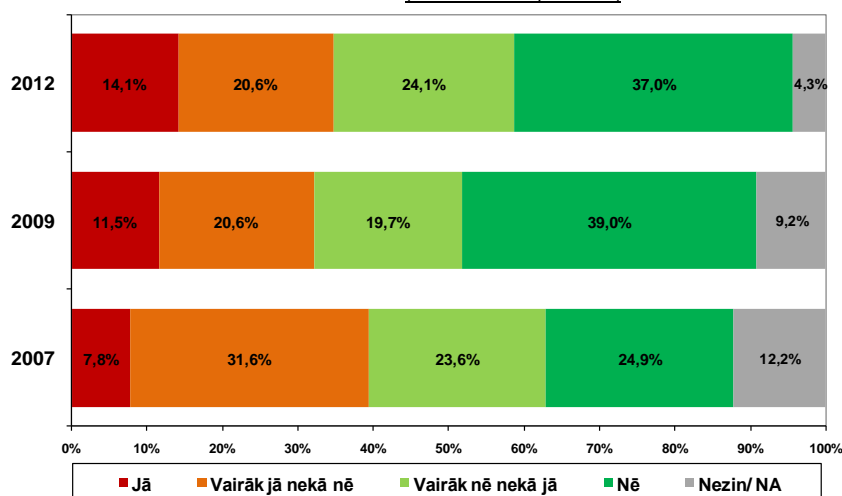
(Bāze = visi aptaujas dalībnieki)

3.attēls. Personiska saskarsme ar korupcijas gadījumiem. Dati: „Latvijas Fakti”, 2012

Diemžēl to iedzīvotāju skaits, kuri pieļauj iespēju dot kukuli valsts amatpersonai, ir augsts – trešdaļa (34,7%) aptaujāto Latvijas iedzīvotāju. Tiesa, vairāk par pusi (51,1%) pētījuma dalībnieku kukuļa došanas iespēju nepieļāva. Salīdzinājumā ar 2007.g. rezultātiem, nedaudz pieaudzis ir gan to personu skaits, kas pieļāva iespēju dot kukuli, gan arī to aptaujas dalībnieku skaits, kuri to noraidīja (skat.4.att.).

Vai Jūs personiski esat gatavs dot kukuli valsts amatpersonai, ja tas būtu būtiski Jūsu vai Jūsu radnieku interesēs un problēma tiktu atrisināta?
(Bāze = visi respondenti)

4.attēls. iedzīvotāju gatavība dot kukuli. Dati: „Latvijas Fakti” un SKDS

2) Korupcijas izplatības novērtējums pēc atklātajiem noziedzīgajiem nodarījumiem

Otrs veids, kā noteikt, cik valstī ir izplatīta korupcija, ir atklāto korupcijas gadījumu skaits. KNAB, kas izmeklē un atklāj koruptīvos noziegumus valsts sektorā, laika periodā no 2003.gada sākuma līdz 2012.gada 30.jūnijam prokuratūras iestādēm kriminālvajāšanas uzsākšanai ir nosūtījis 194 kriminālprocesus kopumā pret 462 personām. Kopš 2004.gada astoņu gadu laikā spēkā stājušies 113 tiesas spriedumi par koruptīvām darbībām pret 196 personām, no kurām 88% jeb 172 personas atzītas par vainīgām. KNAB atklātie valsts amatpersonu pārkāpumi ir pierādījuši, ka valsts deleģētā vara un pieejamie resursi tiek izmantoti personiska labuma gūšanai gan kultūras, izglītības un veselības aprūpes iestādēs, gan arī tiesībsargājošajās un tiesu varas institūcijās.

Korupcija ir latentā jeb slēpta parādība, tāpēc arī šādu krimināllietu izmeklēšana ir sarežģīta. Sarežģītības iemesls ir tādas personas trūkums, kura būtu ieinteresēta sniegt procesa virzītājam lietas faktisko apstākļu izklāstu kā pieturas punktu izmeklēšanas versiju izvirzīšanai, turklāt korupcijas lietās iesaistītās amatpersonas visbiežāk izvēlas taktiku pirmstiesas izmeklēšanā neliecināt un tikai pēc visu lietas materiālu saņemšanas pirms lietas nosūtīšanas tiesai un iepazīšanās ar apsūdzību pamatojošiem pierādījumiem, izvirza savu aizstāvības versiju, iesniedz aizstāvību pamatojošus pierādījumus, kuru pārbaude savukārt kavē lietas iztiesāšanas gaitu.

Jautājumi diskusijai

- Cik izplatīta, tavuprāt, Latvijā ir korupcija?
- Vai arī tu vai tava ģimene esat saskārušies ar korupciju?

7. § KĀDA IR INDIVĪDA (SKOLĒNA) LOMA KORUPCIJAS IZSKAUŠANĀ?

Korupcijas novēršanā liela loma ir indivīdam. Korupcija izplatās tad, kad persona, izmantojot savu amatu un tai uzticēto varu, kļūst savtīga un neievēro tādus principus kā taisnīgums, atbildība, cieņa, neatkarība, neietekmējamība, objektivitāte, tiesiskums un citus principus, bet galvenokārt amatpersona tajā brīdī ir pazaudējusi savu godprātību un nerakstītu solījumu pildīt savus pienākumus tikai un vienīgi sabiedrības interesēs.

Ētikas principu ievērošana var novērst korupcijas riskus pirms vēl ir noticis pārkāpums vai noziedzīgs nodarījums. Godprātība un ētiskums, pat nonākot situācijās, kurās ir augsti korupcijas riski – rīcības brīvība, monopola vara, ierobežota atklātība vai nepastāv kontrole, var palīdzēt izvairīties no nonākšanas koruptīvā situācijā. Iepriekš minētie ētikas principi palīdz izvairīties no interešu konflikta un korupcijas situācijām. Gadījumā, ja godaprāts personai nav vadošā vērtība, tad tā sauktajā korupcijas priekšpostenī – korupcijas risku labirintos – var apjukt un nomaldīties.

Kad runājam teorētiski, varam ikvienam pajautāt, kāda rīcība šķiet neētiska, ikviens varēs nosaukt, kādi principi ir nozīmīgi un kāda rīcība ir nepieņemama. Taču tiklīdz persona nonāk konkrētajā situācijā vai ietekmīgā amatā, paša deklarētie principi ne reti aizmirstas. Pretrunas rodas brīdī, kad personiskās intereses ir jānostata malā un savā darbībā stingri jāievēro sabiedrības intereses. Cilvēks, kas dabiski tiecas apmierināt savas personiskās intereses, apjūk situācijā, kad viņam ir iespēja gūt kādu nepelnītu labumu sev, „apejot likumu” vai dažkārt esot negodīgam. Taču jāatceras, ka valsts amatpersonas savus pienākumus pilda sabiedrības interesēs, turklāt negodīga rīcība atstāj sekas un ilgākā laika posmā nodara zaudējumus plašam personu lokam. Sekošana ētikas principiem jebkurai personai – gan jauniešiem, gan pieaugušajiem, gan amatpersonām un uzņēmējiem – ir kā rokasgrāmata, kā rīkoties dažādās dilemmas situācijās, lai pieņemtu pareizu un nekļūdīgu lēmumu.

Ētikas vērtības, kas palīdz izvairīties no korupcijas riskiem:

- ✓ Cieņa pret likumu
- ✓ Cieņa pret personu
- ✓ Godprātība
- ✓ Taisnīgums
- ✓ Objektivitāte
- ✓ Uzcītība un atbildīgums
- ✓ Neatkarība
- ✓ Tiesiskums
- ✓ Atbildība

Daži apsvērumi, ko katrs indivīds var paveikt negodīgas rīcības un korupcijas izskaušanā:

1. Savās darbībās ievērot ētikas pamatprincipus un visa pamatā likt godprātību;
2. Vienmēr izvērtēt savu rīcību, pat sīkākās atkāpes no godīguma principiem veicinās netaisnīgumu un var radīt negatīvas sekas.
3. Ziņot par novērotajiem korupcijas vai interešu konflikta gadījumiem KNAB vai policijai. Ja korupcija vai citi pārkāpumi novēroti kādas amatpersonas vai institūcijas darbībā, var ziņot arī tās vadītājam vai institūciju pārraugošajai iestādei.

4. Atteikties iesaistīties aizdomīgos darījumos, tai skaitā vienmēr teikt skaidru NĒ, kad tiek pieprasīts vai piedāvāts kukulis vai cits prettiesisks labums.
5. Mudināt par godprātību domāt arī citus, piemēram, izpētīt kādu korupcijas tēmu projekta ietvaros un sagatavot rakstu skolas vai novada laikrakstam.
6. Iesaisties pretkorupcijas aktivitātēs, piemēram, Atvērto durvju dienā KNAB vai konkursos, kā arī seko KNAB aktivitātēm sociālajā portālā Twitter @KNABinformē.
7. Izpētīt informāciju par iedzīvotāju tiesībām un pienākumiem, komunicējot ar valsts pārvaldes iestādēm.

TESTS SKOLĒNIEM: CIK GODPRĀTĪGI ESAM?

Godprātības tests palīdzēs skolēniem atraisīties diskusijai par ētikas vērtībām. Testā skolēniem jāiejustas kādā ikdienas situācijā, izlemjot, kā rīkoties aprakstītajos ētikas dilemmas gadījumos. Jautājumi ir provokatīvi, un tie rosinās diskusiju par to, kā rīkoties ētiski, tāpēc svarīgi pēc testa aizpildīšanas pārrunāt situācijas un saprast, kā rīkoties nebūtu godīgi.

Lūdziet skolēniem atbildēt uz 10 jautājumiem, uz katru no tiem lūdzot viņiem godīgi atbildēt JĀ vai NĒ. Neiesaistieties diskusijās par jautājuma būtību vai papildu faktu došanu, lūdziet skolēniem atbildēt ar pirmo atbildi, kas ienāk prātā.

1.jautājums

- Tavs paziņa stāsta par kādu nesen redzētu filmu un iesaka arī tev to noskatīties.
  - Filmu iespējams noskatīties internetā, par to samaksājot 2 eiro.
  - Paziņa filmu bez maksas lejupielādējis *torrentos* un iesaka tev darīt tāpat. Taču šāda lejupielāde ir pretlikumīga, jo tiek aizskartas filmas veidotāju autortiesības.
- Vai lejupielādēsi filmu interneta *torrentos*?

2.jautājums

- Iedomājies situāciju, ka esi sācis studēt tiesību zinātni un esi jauns jurists, kurš var zaudēt darbu, ja nenostrādā pietiekamu klientu apmaksāto stundu skaitu.
  - Visi kolēģi klientiem norāda vairāk nostrādātās stundas nekā patiesībā ir iztērēts darba paveikšanai.
- Vai arī tu tā rīkosiesies?

3.jautājums

- Tev nepadodas ģeometrija. Katra ieskaite ir kā zobu sāpes.
  - Paralēlklases skolēns dienu pirms pārbaudījuma piedāvā tev iedot ģeometrijas ieskaites jautājumus, ko viņš ieskaites laikā ir nofotografējis ar telefonu.
- Vai tu pieņemsi jautājumus?

4.jautājums

- Skolotāja nav atzīmējusi iepriekšējās ieskaite atzīmes e-žurnālā, taču ieskaite darbus jau atdevusi audzēkņiem. Viņa lūdz nosaukt saņemtās atzīmes.
- Tu ieskaitē saņēmi 5 balles, taču sola biedrs mudina, lai skolotājai nosauc augstāku atzīmi.

- Vai mānīsies un nosauksi augstāku atzīmi?

5.jautājums

- Tu neesi pietiekami labi sagatavojies angļu valodas ieskaitei.
- Klasesbiedri mudina uz stundu neiet, bet vēlāk ieskaiti uzrakstīt konsultācijā.

- Vai *bastosi* stundu?

6.jautājums

- Fizikas laboratorijas darba laikā tev nejauši aizķeras roka un tu apgāzt nesen nopirkto mērierīci, kura saplīst.
- Klases telpā valda kņada un neviens to nepamana

- Vai noklusēsi, ka to izdarīji tu?

7.jautājums

- Ekonomikas stundā norit ieskaite.
- Kad skolotāja uz mirkli iziet no klases telpas, citi klasesbiedri atver klades un grāmatas, lai pārlicinātos par savu atbilžu pareizību.
- Taču skolotāja ir brīdinājusi, ka ieskaitē papildlīdzekļus izmantot aizliegts.

- Vai arī tu norakstīsi?

8.jautājums

- Klases „kasierim”, kurš vāc naudu ekskursijai uz muzeju, ir nojukuši rēķini un sajukuši pieraksti.
- Dodoties maksāt par ekskursiju, tu konstatē, ka sarakstā pie tava vārda atzīmēts, ka esi jau samaksājis.

- Vai noklusēsi, ka naudu vēl neesi iemaksājis?

9.jautājums

- Kāds blēņojoties ir nospiedis skolā ugunsdzēsības trauksmes pogu.
- Reagējot uz izsaukumu ieradies arī Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests.
- Klases audzinātājs vēlāk cenšas noskaidrot, vai viltus trauksmi nav cēlis kāds no jūsu klases.
- Starpbrīdī tu dzirdēji divu klasesbiedru sarunu, no kuras bija noprotams, ka to darīt plānojuši tieši viņi.

- **Vai noklusēsi dzirdēto sarunu?**

10.jautājums

- **Pirms atzīmju izlikšanas latviešu valodā skolotāja nosauc atzīmes. Tev gala atzīme šķiras starp 7 un 8 ballēm.**
- **Tu zini, ka skolotāja ir liela saldumu mīle.**
- **Vai uzdāvināsi skolotājam šokolādi, lai viņa izliktu augstāko atzīmi?**

Tagad lūdziet skolēniem saskaitīt JĀ atbildes un paziņojiet rezultātus.

Rezultāti:

- Ja atbildēji JĀ uz visiem jautājumiem – **tev nopietni jāpārdomā sava uzvedība dažādās situācijās; nākotnē tev var draudēt korupcijas risks.**
- Ja atbildēji ar JĀ uz pusi no jautājumiem - **tu esi diezgan tipisks vidējais latvietis** – ir situācijas, kurās tu rīkosies godprātīgi, taču ir arī tādas, kurās tu apjuksi un rīkosies negodīgi. Iespējams, uz to tevi pamudinās kāds draugs/paziņa vai situācijas apstākļi – laika trūkums vai savas rīcības seku neizvērtēšana.
- Ja atbildēji NĒ uz visiem jautājumiem – **tu esi Svētais vai nebiji īsti godīgs (visticamāk otrais!)** Testā apzināti iekļauti tādi jautājumi, uz kuriem katrs no mums, atbildot godīgi, vismaz domās pieļautu tādu rīcību, kas vēlāk varētu šķist nepareiza. Nevienam nav iespējams būt taisnam kā kokam, ir dažādas situācijas un dažāda rīcība, taču ir robeža, kurai pārkāpt nevar. Saprast, kā rīkoties būtu pareizi, palīdz ētika un pieaugušo padoms.

Pārrunājiet ar skolēniem testu! Atcerieties, ka tests ir provokatīvs, tāpēc svarīgi situācijas ar skolēniem pārrunāt. Uz kuru jautājumu skolēniem bija visgrūtāk atbildēt? Vai varam novērst arī tās situācijas, kurās būtu rīkojušies negodprātīgi un neētiski? Kādas varētu būt sekas, ja uz visiem jautājumiem atbildējām ar „jā”?

Ja testa aizpildīšanai atliek vairāk laika, skolēnus var sadalīt pāros, katram no tiem iedodot divus – trīs situāciju aprakstus (bez apstiprinājuma jautājuma un liekot skolēniem divatā izdiskutēt, kā katrā no situācijām viņi rīkotos.

Video klipa demonstrēšana

Lai demonstrētu, ka negodprātīga rīcība arī ikdienas situācijās agri vai vēlu noved pie likumpārkāpumiem, skolēniem var nodemonstrēt videoklipu, kas ir viens no KNAB rīkotā video konkursa laureātiem 2011. gadā.

Video pieejams te: <http://www.youtube.com/watch?v=ihddsjIDb9Q>

Bet visi KNAB konkursā iesūtītie video, kurus var izmantot mācību stundās, pieejami te: <https://www.youtube.com/knabpretkorupciju>

SKOLĒNU ZINĀŠANU PĀRBAUDE

Lai pārbaudītu, cik skolēni uzmanīgi ir klausījušies un vai izpratuši korupcijas jautājumus, viņu zināšanas var pārbaudīt nelielā pārbaudes darbā ar deviņiem jautājumiem, kuri balstīti uz iepriekš aprakstīto mācību vielu.

1. Kas ir korupcija?
2. Kāpēc ar korupciju nepieciešams cīnīties?
3. Ar ko atšķiras dāvana no kukuļa amatpersonai?
4. Kā iespējams noteikt korupcijas izplatību?
5. Kā sauc iestādi Latvijā, kas cīnās ar korupciju, un ar ko tā nodarbojas?
6. Kāds ir maksimālais sods, kas var tikt piemērots par kukuļa došanu, ja tas izdarīts īpašos, atbildību pastiprinošos apstākļos?
7. Kāds ir lielākā nodotā kukuļa apmērs KNAB izmeklētajā krimināllietā?
8. Kas ir nepotisms?
9. Aprakstiet iedomātu vai reālu korupcijas piemēru, pamatojot, kāpēc tā būs korupcija un kādas tam būs sekas.

Piedāvājam iespējamās atbildes, kuras skolotājs var izmantot, vērtējot skolēnu kontroldarbus. Protams, par pareizām var uzskatīt arī savādāk izvērstas un noformulētas atbildes.

1. Kas ir korupcija?

Pēc būtības korupcija ir personai uzticētās varas izmantošana privātam labumam. Eiropas Padomes definīcijā korupcija skaidrota kā kukuļošana un jebkura cita to personu rīcība, kam uzticēta atbildība valsts vai privātajā sektorā un kuras pārkāpj savus pienākumus, kas izriet no viņu valsts amatpersonas, privāti nodarbinātās personas, neatkarīga uzņēmēja statusa vai citām līdzīga veida attiecībām un kas ir vērsta uz nepelnītu priekšrocību iegūšanu sev vai citiem.

2. Kāpēc ar korupciju nepieciešams cīnīties?

Korupcija kaitē labai pārvaldībai, ir sociāli ekonomiska un politiska problēma, pretrunā demokrātijas pamatprincipiem. Korupcijas izplatības sekas rada neefektivitāti un negodīgumu sabiedriskā labuma un līdzekļu sadalē, ļauj attīstīties neproduktīvajam, kam ir labi sakari ar amatpersonām, nevis efektīvākajam un konkurētspējīgākajam. Koruptīva politiskā pārvalde neinteresējas par sabiedrības interesēm kā rezultātā rodas sociālā atstumtība. Tiek apdraudēta politiskā leģitimitāte jeb likumīgā atzišana, jo valdība pieļauj, ka vieni iegūst neproporcionālu labumu uz citu rēķina. Korupcijas ietekmē samazinās

valsts pārvaldes efektivitāte. Vissmagākās sekas iedzīvotāju drošībai rada tas, ka netiek mazināta noziedzība – organizētā noziedzība nevar pastāvēt bez korumpētu amatpersonu atbalsta.

3. Ar ko atšķiras dāvana no kukuļa amatpersonai?

Dāvana ir dzimšanas dienā tuvam draugam vai radniekam bez atlīdzības dots labums, negaidot neko pretī, kukulis – amata dēļ. Kukuļdevējam apmaiņā pret kukuli tiek nodrošināts labvēlīgs lēmums. Amatpersonām pastāv stingrs aizliegums pieņemt dāvanas no personām, attiecībā uz kurām amatpersona pēdējo divu gadu laikā ir pieņēmusi lēmumu, jo tādējādi var tikt radītas šaubas par amatpersonas neitralitāti. Tāpat arī amatpersona divus gadus pēc dāvanas saņemšanas nedrīkst pieņemt lēmumu attiecībā uz dāvinātāju. Dāvanu aizliegums paredzēts tādēļ, lai amatpersona būtu neatkarīga lēmumu pieņemšanas procesā, taču dāvanu pieņemšana rada emocionālo saiti, vēlmi pateikties, atdarīt ar labu dāvinātājam. Jāatceras, ka arī persona, kas pasniedz dāvanu amatpersonai, visticamāk, to dara ar kādu mērķi.

4. Kā iespējams noteikt korupcijas izplatību?

Lai gan korupcija ir slēpts noziegums, to tomēr ir iespējams „izmērīt” divos veidos: pēc sabiedrības uztveres par to, cik izplatīta ir korupcija, un atklātajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.

- a. Korupcijas izplatības novērtējums pēc korupcijas uztveres. Lai izmērītu to, cik izplatīta ir korupcija, sabiedriskās domas aptaujas jeb socioloģiskos pētījumus un arī cita veida pētījumus korupcijas līmeņa noteikšanai veic gan starptautiskas organizācijas (piemēram, *Transparency International* Korupcijas uztveres indekss), gan arī pētījumu aģentūras Latvijā. Arī KNAB regulāri pasūta sabiedriskās domas aptaujas, lai varētu novērtēt, vai sabiedrības uzskati par korupcijas izplatību gadu laikā mainās. Lai gan sabiedriskās domas aptaujas ne vienmēr parāda īsto „korupcijas seju” jeb patieso korupcijas līmeni valstī, tas tomēr dod pamatu runāt par sabiedrības vērtējumu un arī gatavību iesaistīties koruptīvos nodarījumos.
- b. Korupcijas izplatības novērtējums pēc atklātajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Lai gan korupcija ir slēpts jeb latents noziegums un to ir grūti atklāt, tomēr atklāto korupcijas gadījumu skaits un raksturs dod priekšstatu par korupcijas „seju”. KNAB, kas izmeklē un atklāj koruptīvos noziegumus valsts sektorā, laika periodā no 2003.gada sākuma līdz 2012.gada 30.jūnijam prokuratūras iestādēm kriminālvajāšanas uzsākšanai ir nosūtījis 194 kriminālprocesus kopumā pret 462 personām.

5. Kā sauc iestādi Latvijā, kas cīnās ar korupciju, un ar ko tā nodarbojas?

Korupciju valstī novērš un apkaro Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs (KNAB). KNAB ir valsts pārvaldes iestāde, kas atrodas Ministru kabineta pārraudzībā. KNAB nodarbojas koruptīvu noziegumu atklāšanu un izmeklēšanu, interešu konflikta novēršanu

valsts amatpersonu darbībā, politisko partiju finansējuma likumības kontroli, pretkorupcijas politikas dokumentu izstrādi un koordināciju, kā arī veic sabiedrības informēšanu un izglītošanu un citas funkcijas.

6. Kāds ir maksimālais sods, kas var tikt piemērots par kukuļa došanu, ja tas izdarīts īpašos, atbildību pastiprinošos apstākļos?

Desmit gadu cietumsods ar mantas konfiskāciju, atņemot tiesības uz noteiktu nodarbošanos vai amatu uz laiku līdz pieciem gadiem. (*Papildu informācija, izvilks no Krimināllikuma 323.panta: Par kukuļa, tas ir, materiālu vērtību, mantiska vai citāda rakstura labumu, nodošanu vai piedāvāšanu personiski vai ar starpnieku valsts amatpersonai, lai tā, izmantojot savu dienesta stāvokli, izdarītu vai neizdarītu kādu darbību kukuļdevēja, kukuļa piedāvātāja vai citas personas interesēs, neatkarīgi no tā, vai nodotais vai piedāvātais kukulis domāts šai valsts amatpersonai vai jebkurai citai personai, ja tās izdarījusi organizēta grupa, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no diviem līdz desmit gadiem, konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas, atņemot tiesības uz noteiktu nodarbošanos vai tiesības ieņemt noteiktu amatu uz laiku līdz pieciem gadiem, un ar policijas kontroli uz laiku līdz trim gadiem.*

7. Kāds ir lielākā kukuļa apmērs KNAB izmeklētajā krimināllietā?

Vienas krimināllietas ietvaros tika pieprasīts kukulis viena miliona eiro apmērā. Saskaņā ar lietas materiāliem vienā no epizodēm amatpersonas pieprasīja un pieņēma daļu no pieprasītā miljons eiro lielā kukuļa, lai mainītu zemes gabala izmantošanas statusu. Kā liecina pierādījumi lietā, divas Rīgas domes amatpersonas, kā starpnieku izmantojot trešo Rīgas domes amatpersonu, no vairākiem nekustamo īpašumu projektu attīstītājiem, visticamāk, pieprasīja naudu – kukuļus par labvēlīgu lēmuma pieņemšanu saistībā ar plānotajām būvniecības iecerēm Rīgā.

8. Kas ir nepotisms?

Nepotisms ir interešu konflikta veids, kad amatpersonas pieņem darbā radniekus, balstoties uz tuvām attiecībām, nevis vadoties pēc objektīviem kritērijiem.

PRETKORUPCIJAS MĀCĪBU STUNDAS LAIKA PLĀNA PARAUGS DIVĀM MĀCĪBU STUNDĀM

Lai atvieglotu plānošanas darbu, balstoties uz KNAB speciālistu pieredzi, vadot mācību stundas skolēniem par pretkorupcijas jautājumiem, piedāvājam skolotājam iespējamo laika plānu tēmas apgūšanai divās mācību stundās. Papildu laikam plānam piedāvājam arī iespējamās mācību metodes un zināšanu pārbaudes veidu. Zināšanu nostiprināšanai un kontrolei paredzēts mājasdarbs un pārbaudes darbs noslēgumā.

Tēma, apakštēmas <i>(norādīti paragrāfi metodiskajā līdzeklī)</i>	Laiks, min	Iespējamās mācību metodes	Zināšanu un izpratnes pārbaudes veids
I MĀCĪBU STUNDA			
1.§ Kas ir korupcija? Korupcijas definīcijas un būtība, kukuļa priekšmets, korupcijas iedalījums. Piemēri. Jautājumi diskusijai	5 – 7	Lekcija, diskusija	
2.§ Kā korupcija rodas? Korupcijas rašanās vispārējie un individuālie cēloņi. Piemēri. Jautājumi diskusijai	7 – 10	Lekcija, diskusija	
3.§ Kādas ir korupcijas sekas? Korupcijas negatīvās sekas. Piemēri.	10 – 12	Lekcija, diskusija	Darbs grupās (apgalvojumu izvēle un piemēru piemeklēšana)
4. § Kā izpaužas korupcija? Korupcijas krimināltiesiskie aspekti, citas korupcijas izpausmes: nepotisms, patronāža, aizliegtas dāvanas. Piemēri.	15	Lekcija	Mājasdarbs – kā atpazīt korupciju: tabula ar dažādiem situāciju piemēriem.

<p>5. Kā novērst korupciju un kas ir KNAB?</p> <p>Korupcijas cēloņu novēršana: korupcijas risku identificēšana un politikas plānošana, interešu konflikta novēršana, sabiedrības izglītošana un informēšana. Politisko partiju finansēšanas kontrole. Korupcijas apkarošana.</p>	Vielas lasīšana mājās		
<p>6. § Kā iespējams novērtēt korupcijas izplatību?</p> <p>Korupcijas izplatības novērtējums pēc korupcijas uztveres (korupcijas uztveres indekss, socioloģiskās aptaujas) un pēc atklātajiem noziedzīgajiem nodarījumiem</p>	Vielas lasīšana mājās		
II MĀCĪBU STUNDA			
<p>7. § Kāda ir indivīda (skolēna) loma korupcijas izskaušanā?</p> <p>Ētikas vērtības, skolēnu aktivitātes korupcijas novēršanai</p>	20	<p>Mājasdarba pārbaudīšana, lekcija, godprātības tests</p> <p>diskusijai, video klipa demonstrēšana</p>	
<p>Skolēnu zināšanu pārbaude</p> <p>Kontroldarbs ar deviņiem atvērtajiem jautājumiem</p>	20		

LIETOTO TERMINU SKAIDROJUMI

- **Administratīvā korupcija** – likumu, normu vai noteikumu apzināti izkropļota piemērošana, nodrošinot priekšrocības juridiskām vai fiziskām personām apmaiņā pret nelikumīgiem un slēptiem labumiem valsts amatpersonu personīgām vajadzībām (*Pasaules bankas definīcija*)
- **Dāvana** – bez atlīdzības un aiz devības dots labums, negaidot neko pretī.
- **Interesu konflikts** – situācija, kurā valsts amatpersonai, pildot valsts amatpersonas amata pienākumus, jāpieņem lēmums vai jāpiedalās lēmuma pieņemšanā, vai jāveic citas ar valsts amatpersonas amatu saistītas darbības, kas ietekmē vai var ietekmēt šīs valsts amatpersonas, tās radnieku vai darījumu partneru personiskās vai mantiskās intereses (*likuma „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 1.panta 5.punkts*)
- **Korupcija** – kukuļošana un jebkura cita to personu rīcība, kam uzticēta atbildība valsts vai privātajā sektorā un kuras pārkāpj savus pienākumus, kas izriet no viņu valsts amatpersonas, privāti nodarbinātās personas, neatkarīga uzņēmēja statusa vai citām līdzīga veida attiecībām un kas ir vērsta uz nepelnītu priekšrocību iegūšanu sev vai citiem (*Eiropas Padomes definīcija*).

KNAB likuma izpratnē korupcija ir kukuļošana vai jebkura cita valsts amatpersonas rīcība, kas vērsta uz to, lai, izmantojot dienesta stāvokli, savas pilnvaras vai pārsniedzot tās, iegūtu nepelnītu labumu sev vai citām personām (*KNAB likuma 1.panta pirmā daļa*)
- **Korupcijas risks** – varbūtība, ka kāds no valsts vai pašvaldības iestādes darbiniekiem ar nodomu vai bez nodoma rīkosies savu vai citas personas interešu labā, gūstot sev nepienākošos labumu un nodarot kaitējumu vai zaudējumus valsts pārvaldībai.
- **Korupcijas uztveres indekss (KUI)** – Starptautiskas pretkorupcijas organizācijas *Transparency International* veidots indekss, kas sniedz novērtējumu par to, kā eksperti un uzņēmēji vērtē korupcijas līmeni un tā izmaiņas valsts pārvaldē un pārējā publiskajā sektorā.
- **Kukulis** – materiālas vērtības, mantisks vai citāda rakstura labums, kas tiek nodots ar mērķi ietekmēt kādas personas darbību vai bezdarbību kukuļa devēja interesēs.
- **Latents noziegums** – slēpts noziegums, kam nav ārēju izpausmju, piemēram, acīmredzamu upuru.
- **Nepotisms** – viens no interešu konflikta veidiem, kad amatpersonas izrāda īpašu labvēlību un pieņem darbā radniekus, balstoties uz tuvām attiecībām, nevis saskaņā ar objektīviem kritērijiem.
- **Patronāža** – tāds koruptīvas rīcības veids, kad valsts resursi tiek sadalīti nevienlīdzīgi, ņemot vērā politisko piederību, vai arī tiem, kas pretī sniedz savu atbalstu patrona nonākšanai kārotajā amatā.
- **Valsts sagrābšana** – atsevišķu personu vai ekonomisko grupējumu darbības valsts un pašvaldību sektorā, kas ir vērsta uz normatīvo aktu un citu lēmumu pieņemšanas procesa ietekmēšanu, ar mērķi gūt personīgu labumu sev vai noteiktai personu grupai, veicinot arī valsts amatpersonu nelegāla personiskā labuma gūšanu. Valsts sagrābšanu mēdz dēvēt arī par augsta līmeņa korupciju. (*Pasaules bankas definīcija*)

KNAB KONTAKTINFORMĀCIJA

Mājaslapa: www.knab.gov.lv

Tel. 67356189 (Korupcijas novēršanas nodaļa, sabiedrības izglītošanas jautājumi)

Fakss: 67331150

E-pasts: knab@knab.gov.lv

Adrese: Brīvības iela104/2,
Rīga, LV-1001

Twitter: @KNABinforme

8000 20 70

BEZMAKSAS UZTICĪBAS TĀLRUNIS

